

STABILIZACIJA GOSPODARSTVA HRVATSKE U RAZDOBLJU TRANZICIJE I TIJEKOM KRIZA 2019. - 2023.

Kušić, Mirela

Master's thesis / Specijalistički diplomski stručni

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Karlovac
University of Applied Sciences / Veleučilište u Karlovcu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:128:374468>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

VELEUČILIŠTE U KARLOVCU
Karlovac University of Applied Sciences

Repository / Repozitorij:

[Repository of Karlovac University of Applied
Sciences - Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

VELEUČILIŠTE U KARLOVCU

POSLOVNI ODJEL

DIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ

POSLOVNO UPRAVLJANJE

Mirela Kušić

**STABILIZACIJA GOSPODARSTVA HRVATSKE U
RAZDOBLJU TRANZICIJE I TIJEKOM KRIZA 2019. – 2023.**

DIPLOMSKI RAD

KARLOVAC, 2023.

MIRELA KUŠIĆ

**STABILIZACIJA GOSPODARSTVA HRVATSKE U
RAZDOBLJU TRANZICIJE I TIJEKOM KRIZA 2019. – 2023.**

DIPLOMSKI RAD

Veleučilište u Karlovcu

Poslovni odjel

Diplomski stručni studij Poslovno upravljanje

Predmet: Osnove ekonomije II

Mentor: mr.sc. Ivana Varičak, viši predavač

Matični broj studenta: 0619405066

Karlovac, listopad, 2023.

Sadržaj

1	UVOD	4
1.1	Predmet i cilj završnog rada	4
1.2	Izvor podataka i metode prikupljanja	4
1.3	Sadržaj i struktura rada	5
2	INFLACIJA	6
2.1	Vrste inflacija	8
2.1.1	Inflacija potražnje	9
2.1.1.1	Klasična teorija inflacije potražnje	11
2.1.1.2	Keynesijanska teorija potražnje	11
2.1.2	Inflacija troškova	11
2.1.3	Strukturna inflacija	13
2.1.4	Stagflacija	14
2.2	Suzbijanje inflacije	15
2.2.1	Fiskalna politika	17
2.2.2	Monetarna politika	20
3	STABILIZACIJSKA POLITIKA	21
3.1	Problemi provođenja politike stabilizacije	23
4	EUROPSKE ZEMLJE U TRANZICIJI	26
4.1	Pripremljenost na tranziciju	29
4.2	Europske zemlje u tranziciji – komparativni pristup	32
4.3	Problemi tranzicije – tranzicijska kriza	33
5	STABILIZACIJA HRVATSKOG GOSPODARSTVA	41
5.1	Stanje hrvatskog gospodarstva prije stabilizacije – osnovni razlozi stabilizacije u Hrvatskoj	41
5.1.1	Koncepcija stabilizacije hrvatskog gospodarstva	44
5.1.1.1	Instrumenti monetarne politike	46
5.1.1.2	Politika plaća	47
5.2	Stanje hrvatskog gospodarstva nakon provedene stabilizacije	48
5.3	Usporedba s ostalim tranzicijskim zemljama	57
6	UTJECAJ GLOBALNIH DOGAĐANJA NA INFLACIJU OD 2019. DO 2023.	61

6.1	Pandemija COVID - 19 i utjecaj na gospodarstvo i mjere za ublažavanje krize u RH.....	62
6.2	Rat u Ukrajini - posljedica na inflaciju.....	65
6.3.	Uvođenje Eura u Hrvatsku.....	68
7	ZAKLJUČAK _____	72

LITERATURA	75
POPIS TABLICE	78
POPIS ILUSTRACIJE	79

1 UVOD

1.1 Predmet i cilj rada

Predmet ovog završnog rada je uloga inflacije na hrvatsko gospodarstvo u tranzicijskom razdoblju. Prikazani su uzroci i posljedice ekonomske politike kroz dio vrlo karakterističnog tranzicijskog razdoblja Republike Hrvatske. Gospodarska situacija Hrvatske daleko je od idealne. Bitno je napomenuti da uzroci krize nisu isključivo vezani za proces pretvorbe iz planskog gospodarstva u tržišnu privredu, već su jako potencirani vođenjem neadekvatne makroekonomske politike u razdoblju tranzicije. Kako bi se Hrvatska izvukla iz nezavidne gospodarske situacije bile su i još uvijek su potrebne mjere stabilizacije.

Osnovni cilj je pojasniti stabilizacijsku politiku Hrvatske u njenom tranzicijskom razdoblju, te na posljedice vođenja takve politike. Da bi uočili glavni problem nastale situacije u hrvatskom gospodarstvu i da bi se uspješno detektirali njeni glavni uzroci, bitan je osvrt na Stabilizacijski program Vlade Republike Hrvatske iz 1993. te na njegovu provedbu. Da se dobije što objektivnija slika potrebno je Hrvatsku i njeno gospodarstvo suočiti, ne samo s rezultatima provedene stabilizacijske politike, već i s gospodarskim rezultatima njoj sličnim tranzicijskih država. To je način da se Republika Hrvatska stavi u međunarodni kontekst i da se vidi koliko zaostaje za konkurencijom.

U radu je prikazan i osvrt na globalna događanja vezana za inflaciju od 2019. do 2023. sa ciljem prikaza globalnih događanja na kretanje ekonomskih pokazatelja osobito stopa inflacije. U navedenom razdoblju nekoliko ključnih i povijesnih situacija koje su se dogodile i time utjecale na inflatorna kretanja na globalnoj razini, području EU što se sve odrazilo odrazilo i na inflacijska kretanja i monetarnu politiku u Republici Hrvatskoj, kao jednoj od članica EU-a.

1.2 Izvor podataka i metode prikupljanja

Podaci za izradu diplomskog rada prikupljeni su putem suvremene znanstvene literature i stručne literature iz područja financija i opće ekonomije te raznih internetskih stranica.

Svi izvori navedeni su u popisu korištene literature. Također, korišteni su podaci sa službenih internetskih stranica Hrvatske narodne banke, Zavoda za statistiku. U literaturu su

ušli nekoliko stručnih udžbenika za izradu teorijske osnove. Metode koje su korištene za izradu rada su analiza, sinteza, kompilacije, deskripcija, klasifikacija, komparacija, statistička metoda.

1.3 Sadržaj i struktura rada

Diplomski rad podijeljen je u šest poglavlja. U prvom dijelu izložen je teorijski prikaz inflacije, te antiinflacijske politike. Prvi dio sadrži poglavlja gdje se objašnjava inflacija, vrsta inflacije, poglavlje o suzbijanju inflacije, te poglavlje o stabilizacijskoj politici.

Drugi dio izlaže stabilizacijsku politiku Hrvatske 1990., te poglavlje o stanju hrvatskog gospodarstva nakon provedene stabilizacije. Na kraju diplomskog rada nalazi se zaključak, popis korištene literature, popis slika, tablica.

2 INFLACIJA

Inflacija je stanje privrednog organizma koje se očituju u nadimanju vrijednosti makroekonomskih agregata zbog porasta cijena.¹ Najčešće se inflacija definira kao "proces kontinuiranog rasta cijena ili kontinuiranog opadanja vrijednosti novca"; posljedica neravnoteže u narodnoj privredi koja se očituje u porastu unutrašnjih cijena.² Stoga se inflacija često definira kao proces porasta cijena u zemlji .

Uzroka inflacije ima mnogo. Nikada inflaciju nije izazvao samo jedan uzrok.

Problem inflacije, kao problem obezvređivanja novca povećanjem njegove količine, star je koliko i novac. U doba robnog novca kad su zlato i srebro izdvojili kao sredstvo plaćanja, česti oblik obezvređivanja novca bilo je smanjivanje sadržaja plemenitog metala u kovanici (debasement).³

Najstariji poznati slučaj povećanja novčane mase smanjivanjem količine plemenitog metala u novčanoj jedinici jest tzv. seisahteja (smanjivanje dugova) u okviru Solonovih reformi 644-599 pr. Krista.⁴ To je provedeno tako da je sav srebrni novac prekovan, pa je iz 73 drahme iskovan 100 novih te je novim drahmama koje su sadržavale manje srebra, priznata ista plaćena moć kao i starima. I u starom Egiptu 324 g.pr. Krista došlo je do inflacije zbog krivotvorenja novca. Kina koja je prva uvela papirnati novac u IX.stoljeću iskusila je veliku inflaciju u XI.stoljeću.

Europa je iskusila veliku inflaciju u XVI. I XVII. stoljeću zbog velikih uvoza zlata i srebra iz španjolskih kolonija u Americi. Još stariji primjer takve inflacije dogodio se nakon što je Aleksandar Veliki osvojio Perziju 330 g.prije Krista.

Stabilnost cijena uvjet je makisimalnog stabilnog razvoja i zaposlenosti. Također nužno, optimalne alokacije resursa, jer cijene nisu deformirane inflacijom pa one mogu obavljati svoju funkciju: informacijsku, alokacijsku, razvojnu.

Sustav stabilnih cijena obavljajući dobro svoju funkciju najbolji je alokator oskudnih resursa. Osim toga, stabilne cijene su uvjet za efikasno prikupljanje štednje, a time i mogućnost povećanja investicija i ubrzana rasta. Zato je uspostava stabilnosti cijena problem na koji je osjetljiva svaka privreda.

¹Babić, M.: Makroekonomski model, Narodne novine, Zagreb, 1989., str. 363.

² Isto.

³ Babić, M.: Ekonomija – uvod u analizu i politiku, Informator, Zagreb, 2009., str. 435.

⁴Isto.

Inflacija se često naziva kao proces porasta cijena u zemlji. Taj proces porasta cijena se može mjeriti različitim indeksima cijena: indeksom cijena na veliko, indeksima cijena na malo, indeksom troškova života, implicitnim deflatorom domaćeg proizvoda. Indeks cijena je ponderiran prosjek promjene vrijednosti određene skupine dobara ili usluga.

Indeks potrošačkih cijena odražava promjene u razini cijena dobara i usluga koje u tijeku vremena nabavlja, koristi se njima ili ih plaća referentno stanovništvo (privatna kućanstva) radi potrošnje.⁵ Indeks potrošačkih cijena (CPI) koji mjeri troškove tržišne košare dobara i usluga potrebnih za svakodnevni život.

Indeks potrošačkih cijena može imati različite namjene i služiti za mjerenje inflacije, očuvanje vrijednosti kod ugovora s indeksom klauzulama (npr. za indeksiranje plaća u kolektivnim ugovorima, indeksiranje mirovina i slično), usporedbu kretanja cijena unutar zemlje između određenih gospodarskih sektora.

Indeks potrošačkih cijena u Republici Hrvatskoj izračunava se na temelju reprezentativne košarice koju čini oko 910 proizvoda. Svakog mjeseca prikuplja se oko 38000 cijena na unaprijed definiranu uzorku prodajnih mjesta na devet geografskih lokacija.⁶ Obuhvaćena su ukupna privatna kućanstva na domaćem teritoriju bez obzira na tip naselja u kojem se nalaze, njihovu poziciju u raspodjeli dohotka te njihova etnička i demografska obilježja. Ponderi obuhvaćaju cijeli teritorij Republike Hrvatske. Cijene se prikupljaju na devet lokacija (gradova) u zemlji (Zagreb, Slavonski Brod, Osijek, Sisak, Rijeka, Pula, Split, Dubrovnik i Varaždin). Osnovni izvor podataka za izradu pondera za obračun indeksa potrošačkih cijena jest Anketa o potrošnji kućanstava, koju Državni zavod za statistiku redovito provodi od 1998. Taj izvor podataka nadopunjuje se raspoloživim administrativnim podacima. Za izračunavanje indeksa potrošačkih cijena od siječnja 2017. primjenjuju se ponderi koji se temelje na potrošnji kućanstava iz Ankete o potrošnji kućanstava od 2014., preračunani na cijene u prosincu 2016.

⁵ Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr/hrv/DBHomepages/Cijene/metodologija.htm - 15.08.2017., 18:47

⁶ Isto.

2.1 Vrste inflacija

Inflacija se može klasificirati prema različitim njezinim karakteristikama. U literaturi postoji još čitav niz klasifikacija inflacija. U novije vrijeme posebno se ističe stagflacija, kovanica od riječi stagnacija i inflacija, tj. porast cijena u situaciji stagnacije privredne aktivnosti, odnosno incesija (inflacija + recesija) = inflacija u uvjetima recesije.

Inflacija se može javiti u različitim intenzitetima. Prema njezinom intenzitetu moguća je blaga ili puzajuća inflacija (creeping) kad je stopa inflacije do 5 posto. Umjerena inflacija kad je stopa inflacije od 5 posto - 10 posto, i jaka ili galopirajuća inflacija kad je godišnja stopa inflacije viša od 10 posto.⁷ Posebna vrsta inflacije je hiperinflacija kad je mjesečna stopa rasta cijena veća od 50 posto mjesečno. Hiperinflacija može trajati svega određeni broj mjeseci, kronična inflacija može trajati godinama, i desetljećima (privreda se na nju navikne pa je različitim mehanizmima indeksiranja stalno održava).

Prema početnim uzrocima inflacija se dijeli na inflaciju potražnje koja je u početku uvjetovana viškom agregatne potražnje nad agregatnom ponudom, i na inflaciju troškova, uvjetovanom porastom neke troškovne komponente iz strukture cijena, kao što su osobni dohodci, profiti, porezi.

Prema geografskom podrijetlu inicijalnog uzorka inflacije, moguća je domaća inflacija ili uvozna.

Prema dužini trajanja procesa inflacije razlikuje se na sekularne, jednokratne, kronične. Prema virulentnosti na aktivne i neaktivne, te slobodne i prigušene, odnosno kontrolirane.⁸

Također može biti apsolutna i relativna. Apsolutna je ona koja nastaje kao posljedica povećanja količine novca u opticaju a u pravilu je rezultat svjesnog i namjernog djelovanja nositelja ekonomske politike, koja na taj način želi otkloniti teškoće u kojima se nalazi, ili ostvariti posebne ciljeve. Obično se javlja u dva oblika, i to kao financijska inflacija i kreditna inflacija.⁹

Financijska se javlja kad država radi nedostatka financijskih sredstava izdaje platežna sredstva bez pokrića i time podmiruje svoje obveze i financira izdatke. Kreditna inflacija se javlja kod neopravdano velike ekspanzije kredita radi ostvarivanja ekstra profita ili poticanja potrošnje u nedostatku drugih izbora. Relativna inflacija je ona koja nastaje kao posljedica

⁷ Babić, M.: Makroekonomski model, Narodne novine, Zagreb, 1989., str. 364.

⁸ Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2005., str.210.

⁹ Isto.

povećanja brzine opticaja novca ili smanjivana količine dobara u prometu a javlja se mimo volje nositelja ekonomske politike.

Sve moderne teorije inflacije dijele se u dvije grupe. U prvu grupu spadaju one teorije koje korijene inflacije vide isključivo u relativnom ili apsolutnom višku potražnje nad ponudom. Te su teorije poznate pod nazivom inflacija potražnje. U drugu grupu spadaju teorije koje uzorke inflacije traže isključivo na strani ponude, u povećanju troškova, i to uglavnom u povećanju plaća radnika iznad razine produktivnosti rada. Ta se teorija zove teorija inflacije troškova.¹⁰

Svaki faktor koji utječe na bilo agregatnu potražnju ili na agregatnu ponudu, utječe i na inflaciju. Bez obzira na to koji je uzrok dao početni impuls stvaranja inflacijske spirale, je li to visoka potražnja nad ponudom, ili autonomno povećanje troškova proizvodnje (ne samo plaća), u procesu inflacije uključuje se i drugi uzrok, tako da je gotovo u svakom slučaju ispravno govoriti o mješovitoj inflaciji, koja je nastala kumulativnim djelovanjem na navedene uzroka.

S obzirom da inflacija nije uzrokovana samo jednim uzrokom, ne može se ni suzbiti jednom vrstom mjera ekonomske politike.

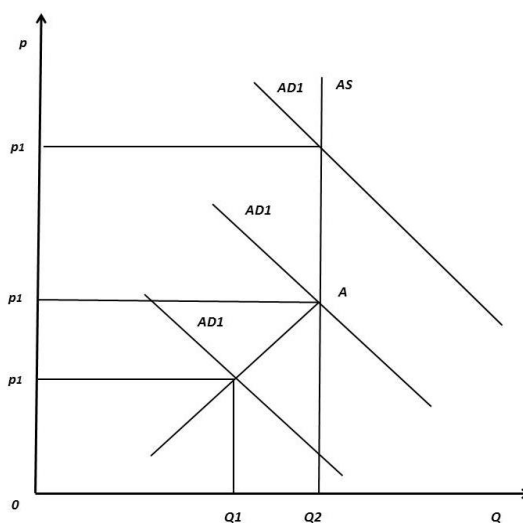
2.1.1 Inflacija potražnje

Autonomno povećanje agregatne potražnje u uvjetima pune zaposlenosti rezultira samo u povećanju cijena. To se naziva inflacija potražnje.¹¹ Povećani nivo dohotka stvara povećanje pritiska za povećanje cijena na području robe namijenjene osobnoj potrošnji. Teorija inflacije potražnje objašnjava inflaciju viškom agregatne potražnje nad ponudom na razini pune zaposlenosti.

¹⁰ Benić, Đ.: Uvod u ekonomiju, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 268.

¹¹ Wasserbauer, B.: "Osnove ekonomije", Veleučilište u Karlovcu, 2005., str. 212.

SLIKA 1. INFLACIJA POTRAŽNJE

Izvor: Wasserbauer, B.: "Osnove ekonomije", Veleučilište u Karlovcu, 2005., str. 212.

Krivulja AD predstavlja agregatnu potražnju, a krivulja AS predstavlja agregatnu ponudu. Lom krivulje AS u točki A predstavlja potencijalnu proizvodnju Q_2 gospodarstva u uvjetima pune zaposlenosti. Autonomna promjena krivulje agregatne potražnje, bilo investicijske, bilo javne ili zbog povećanja novčane mase kojom se povećava potražnja subjekata, dovela bi uz neizmijenjenu agregatnu ponudu (jer su svi proizvodni faktori zaposleni) do porasta cijene sa P na P_1 .

Povećanje agregatne potražnje sa AD_2 na AD_3 ima za posljedicu samo povećanje cijena budući gospodarstvo nije u mogućnosti povećati proizvodnju jer ne nalazi u uvjetima pune zaposlenosti. Povećanje agregatne potražnje se može dogoditi radi porasta bilo koje komponente agregatne potražnje – osobne potrošnje, investicijske ili javne potrošnje odnosno povećanje novčane mase koja povećava potražnju svih subjekata.

S obzirom na uzrok, višak agregatne potražnje nad agregatnom ponudom, te se teorije inflacije mogu podijeliti u dvije skupine:

1. klasične, odnosno neoklasične teorije inflacije potražnje
2. keynesijanska teorija inflacije potražnje

2.1.1.1 Klasična teorija inflacije potražnje

Klasična teorija inflacije potražnje objašnjava inflaciju povećanjem novčane mase iznad porasta ukupne proizvodnje u narodnoj privredi na razini pune zaposlenosti. Opadanje vrijednosti novca je posljedica inflacije, a ne njezin uzrok. Naime, povećanje cijena zbog inflacije rezultira manjom kupovnom moći svake novčane jedinice jer ona sada može kupiti manje robe i usluga. Inflacija se mora smatrati kao monetarni fenomen.¹²

Ona pokazuje da je porast cijena u određenom vremenu jednak stopi porasta novčane mase uvećanog za stopu porasta brzine optočaja i umanjenoj za stopu rasta realnog nacionalnog dohotka.

2.1.1.2 Keynesijanska teorija potražnje

Keynesijanska teorija inflacije potražnje temelji se na međuzavisnosti agregatne potražnje i nacionalnog dohotka, a ne na međuzavisnosti između novčane mase i nacionalnog dohotka kao u klasičnim teorijama inflacije potražnje.

Borba protiv inflacije potražnje mora biti usmjerena na eliminiranje viška potražnje nad ponudom mjera fiskalne i/ili monetarne politike.

Ako je potražnja za novcem potpuno neelastična na promjene kamatnjaka, tada jedino monetarna politika može utjecati na razinu agregatne potražnje.

Ako je potražnja za novcem elastična (ali ne perfektno) na promjene kamatnjaka, tada su fiskalna i monetarna politika efikasne. Efekti monetarne politike na agregatnu potražnju često su neizvjesni. Efekti fiskalne politike vidljivi su relativno brzo.

2.1.2 Inflacija troškova

Inflacija troškova uzrokovana je smanjenjem agregatne ponude uz istu agregatnu potražnju. Zbog toga što je ta vrsta inflacije uvjetovana mijenjanjem krivulje agregatne ponude. U literaturi se često naziva i inflacija ponude. To smanjenje ponude može biti posljedica porasta neke troškovne komponente npr. porast materijalnih troškova.

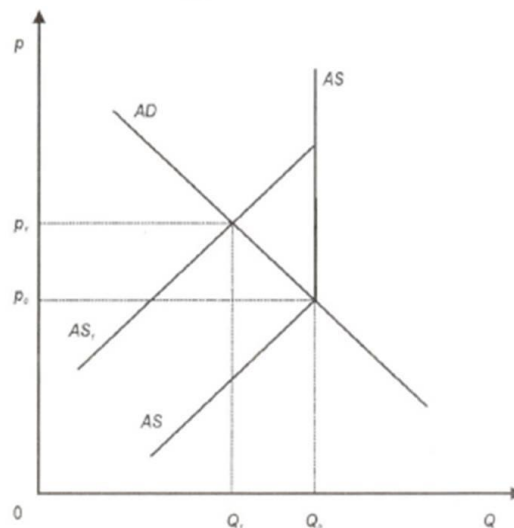
Inflacija troškova u početku je uvjetovana porastom neke troškovne komponente u strukturi cijena. Porast troškovne komponente može biti posljedica rasta materijalnih troškova,

¹² Babić, M.: Makroekonomski modeli, Narodne novine, IV.izdanje, 1989., str. 367.

domaćih ili uvoznih, pada produktivnosti rada ili ekonomičnosti poslovanja, tj. rasta plaća iznad produktivnosti rada, porasta ili uvođenja fiskalnih opterećenja, poreza, doprinosa ili carina te autonomnim povećanjem profita koji se javlja kao posljedica nesavršenosti tržišta.

Porast troškova rezultira smanjenjem ponude, stoga inflaciju troškova često nazivamo i inflaciju ponude.¹³ Najvažniji i najčešće upotrebljavani kriterij za ocjenu postojanja troškovne inflacije je odnos stope rasta plaća i rasta outputa po zaposlenom (tj. stope rasta proizvodnosti rada). Brži rast nominalnih plaća od proizvodnosti pokazatelj je inflacije troškova.¹⁴

SLIKA 2. INFLACIJA TROŠKOVA

Izvor: Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije, Veleučilište u Karlovcu, 2005., str.213.

Povećanje neke troškovne komponente smanjuje ponudu, što uz nepromijenjenu krivulju agregatne potražnje rezultira povećanjem razine cijena sa p_0 na p_1 , i smanjenjem proizvodnje sa potencijalne proizvodnje na Q_0 na razinu proizvodnje Q_1 . Cjenovna elastičnost agregatne potražnje utječe na smanjenje proizvodnje. Ukoliko je krivulja agregatne potražnje manje cjenovno elastična to će povećanje troškova, a samim time i smanjenje ponude, manje smanjivati proizvodnju i uzrokovati veći porast razine cijene.¹⁵

¹³ Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije, Veleučilište u Karlovcu, 2005., str. 213.

¹⁴ Babić, M.: Makroekonomski modeli, Narodne novine, IV.izdanje, 1989., str. 273.

¹⁵ Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije, Veleučilište u Karlovcu, 2005., str. 213.

2.1.3 Strukturna inflacija

Strukturna inflacija je inflacija koja nastaje kao posljedica nedovoljne usklađenosti pojedinih sektora gospodarstva odnosno njihovim zaostajanjem za potrebama cjelokupne privrede. Pojavila se u manje razvijenim zemljama, neusklađenim privredama Južne Amerike. Strukturna inflacija je karakteristična za nerazvijene zemlje u želji da se što brže razvijaju, veoma često narušavaju ravnotežu privredne strukture. Pojedini sektori proizvodnje razvijaju se brže od drugih. Primat se daje na pojedine grane, uvozne sirovine i repromaterijal, čime se uspostavlja nepovoljan odnos razmjene u međunarodnoj trgovini. Nedovoljna sektorska usklađenost ponude s potražnjom, konkretno zaostajanje čitavih grana za potrebama privrede povećava njihove cijene čak i u slučaju odsutnosti viška globalne potražnje.¹⁶ Ako su posrijedi značajni sektori kao što su građevinarstvo i poljoprivreda, povećanje njihovih cijena prenosi se na sve grane, tj. prouzročiti će inflaciju. U slučaju globalnog viška potražnje, ona postaje osobito snažna.

Prema strukturalistima u Južnoj Americi, teoretičarima, inflacija se može objasniti samo strukturnim neusklađenostima u ključnim sektorima privrede, inflacija je normalna i prirodna pojava u privrednom razvoju koju ne može obuzdati ni monetarna ni fiskalna politika bez značajnijeg smanjivanja zaposlenosti i stope privrednog rasta, jer postoji značajnija rigidnost ponude.

Brzina, trajanje i postizanje strukturne inflacije ovisi o :¹⁷

a) brzini i širenju orijentacije proizvodnje na uvoznu supstituciju i tempu osposobljavanja mladih industrija da proizvode bez zaštite,

b) diskriminaciji ekonomskog položaja proizvodnje i ostalih sektora, od položaja industrijskog sektora,

c) odnosa razmjene u trgovini.

Mjere antiinflacijske politike koje se koriste u suzbijanju inflacije potražnje i inflacije troškova su neupotrebljive u suzbijanju strukturne inflacije. Ako se kojim slučajem one koriste u

¹⁶ Benić, Đ.: Uvod u ekonomiju, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 268.

¹⁷ Babić, M.: Makroekonomski modeli, Narodne novine, IV. izdanje, 1989., str. 268.

suzbijanju strukturne inflacije može doći do produblјivanja strukturne disproporcije. Izvore strukturne inflacije moguće je ublažiti:¹⁸

- Uklanjanjem zapreka izjednačavanju plaća zaposlenika u svim sektorima nacionalnog gospodarstva.
- Usmjeravanjem investicija u sektore koji se pokazuju neproporcionalnima prema ostalim sektorima nacionalnog gospodarstva.
- Može se zaključiti da je selektivno investiranje u sektore koji zaostaju temelj za uspješno suzbijanje strukturne inflacije.

2.1.4 Stagflacija

Stagflacija je stanje u gospodarstvu kada istodobno postoji visoka stopa inflacije i visoka stopa nezaposlenosti ili kada se događa proces njihovog istodobnog porasta. Ograničavanje agregatne ponude smanjuje proizvodnju i zaposlenost, uz istodobno povećanje cijena.

Karakteristika stagflacije je da se javlja višak ponude nad potražnjom na tržištu radne snage te višak potražnje nad ponudom na tržištu dobara.¹⁹

Gospodarstvo u stagflaciji karakterizira niska ili nulta stopa rasta gospodarstva i produktivnosti, visoka i rastuća nezaposlenost, nedovoljno korištenje kapaciteta, visoka stopa inflacije i njena ugrađenost u sustav.

Stagflacija se najčešće mjeri putem indeksa neugodnosti. Taj je indeks zbroj stope opće nezaposlenosti (neugodnost nezaposlenosti) i stope inflacije (neugodnost inflacije). Stagflacija postoji samo zato ako je indeks neugodnosti visoki i ako su obje sastavnice indeksa neugodnosti visoke.

Ukoliko je indeks neugodnosti visok, kao posljedica visoke stope jedne sastavnice, dok je druga niska, tad ne može govoriti o postojanju stagflacije nego samo o visokoj stopi inflacije ili nezaposlenosti

¹⁸ Benić, Đ.: Povijest razvoja teorije o odnosu između inflacije i nezaposlenosti, preuzeto sa www.hrcak.srce.hr/file/193320, 25.05.2018., 19:45

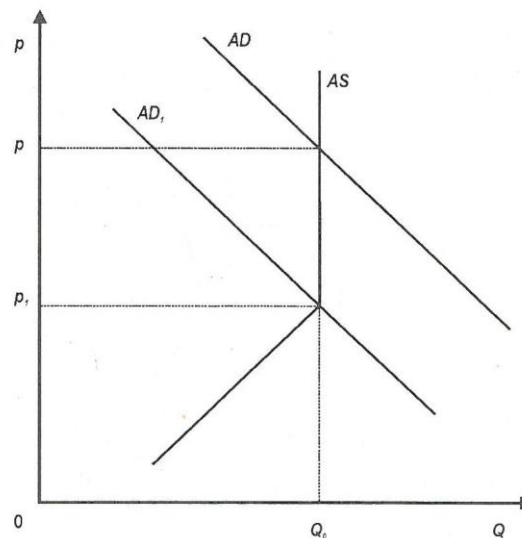
¹⁹ Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije, Veleučilište u Karlovcu, 2005., str. 215.

2.2 Suzbijanje inflacije

Suzbijanje inflacije je složen dinamički proces. Program suzbijanja inflacije treba provoditi kombiniranim mjerama. Svako gospodarstvo ima svoje specifičnosti, te tako zahtijeva i posebne mjere antiinflacijske politike (mjere suzbijanja inflacije potražnje, inflacije troškova, strukturne inflacije i stagflacije).

Suzbijanje inflacije potražnje provodi se putem odgovarajućeg programa stabilizacije koji može biti ortodoksni i heterodoksni. Suzbijanje inflacije potražnje provodi se mjerama monetarne i / ili fiskalne politike. Monetarnom politikom, smanjivanjem količine novca u opticaju i ograničavanjem kredita koji se postižu većom kamatnom stopom smanjuju se svi oblici potrošnje – osobne, investitore, državne.

SLIKA 3. SUZBIJANJE INFLACIJE POTRAŽNJE

Izvor: Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije, Veleučilište u Karlovcu, 2005., str. 217.

Smanjivanje bilo koje komponente troškova krivulja agregatne ponude pomiče se udesno i doseže razinu pune zaposlenosti uz nižu razinu cijena.

Fiskalna se politika može koristiti sa dvije vrste mjera – i to mjerama porezne politike, i proračunske politike.

Suzbijanje inflacije troškova provodi se smanjivanjem bilo koje komponente troškova koji utječu na cijenu, što rezultira pomicanjem krivulja AS u desno.²⁰

U slučaju da se inflacija javlja kao posljedica rasta uvoznih cijena, njeno se suzbijanje vrši smanjivanjem uvozne ovisnosti privrede. To se postiže strukturnim promjenama u privredi na način da se utječe na supstitucije uvoznih dobara domaćim dobrima. Također, potiče se izvoz kako bi se otklonile eventualne teškoće u bilanci plaćanja koje mogu vršiti pritisak na devalvaciju ili deprecijaciju domaće valute.

Teorija navodi kao uzrok inflacije troškova, porast plaća iznad porasta produktivnosti. Borba protiv porasta plaća iznad porasta produktivnosti je jedna od najkontroverznijih makroekonomskih politika. Suština politike dohotka ogleda se u akcijama vlade koju usmenim uvjerenjima ili zakonima, pokušava kontrolirati plaće ili cijene. Usmenim uvjerenjima Vlada pokušava privoljeti poslodavce i sindikate da dobrovoljno ograniče rast profita i plaća u skladu sa rastom produktivnosti. Vlada često seže sa administrativnim mjerama zamrzavanjima plaća i cijena. To su poprilično nepopularne mjere koje je teško provoditi u praksi tako da rijetko daju očekivane rezultate.

Suzbijanje strukturne inflacije teško se može provoditi mjerama fiskalne i monetarne politike, kao i politikom dohotka. Borba protiv ovog tipa inflacije usmjerena je na akciju uravnoteženja porasta plaća porastu produktivnosti. Po pojedinim sektorima kao i investiranjima u one sektore koji zaostaju za ostalim. Selektivnost investiranja u sektore koji zaostaju osnova je za suzbijanje strukturne inflacije.

²⁰ Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije, Veleučilište u Karlovcu, 2005., str. 218.

2.2.1 Fiskalna politika

Fiskalna politika je smišljeno korištenje instrumenta fiskalnog sustava tj. instrumenata javnih prihoda i javnih rashoda radi ostvarivanja ciljeva ekonomske politike.²¹ Fiskalnu politiku može se promatrati sa različitih aspekata.

Područje koje obuhvaća fiskalnu politiku dijeli se na:²²

- **Politika opće potrošnje odnosno budžetska politika** - politike javne potrošnje (budžetska politika, odnosno javni rashodi). Budžetska politika ili politika opće potrošnje, često se upotrebljava zbog eliminiranja recesije, nezaposlenosti i inflacije izazvane potražnjom. Uglavnom obuhvaća javne radove (javno financiranje objekata od zajedničkog interesa, cesta, škola, nacionalne obrane, ali i nacionalizirani sektor gospodarstva, državne rashode i dr.)
- **Porezna politika** - Smanjenje poreza vodi povećanju raspoloživog dohotka, što utječe na povećanje osobne potrošnje (ovisno o sklonosti potrošnji). Povećanje potrošnje vodi višoj razini krivulje potrošnje i investicija. To vodi multipliciranom povećanju nacionalnog dohotka. S povećanjem nacionalnog dohotka redovito ide i povećanje zaposlenosti. U situaciji nezaposlenosti i depresije (deflacijskog jaza) smanjenje poreza vodi smanjenju nezaposlenosti i depresije - sniženje poreza vodi povećanju dohotka i potrošnje što će, djelovanjem multiplikatora, prouzročiti znatno veće povećanje neto nacionalnog proizvoda i novu zaposlenost nego što je bilo inicijalno smanjenje poreza. Svako povećanje poreza koje stanovništvo plaća državi, smanjuje njegov raspoloživi dohodak i vodi smanjenju osobne potrošnje, a svako smanjenje potrošnje kod nepromijenjenih investicija i javnih rashoda vodi smanjenju nacionalnog dohotka i zaposlenosti.

Prema karakteru tj. prema poremećajima protiv kojih se vodi:

- **Ekspanzijsku ili antirecesivnu** - smanjivanjem poreza ili povećanjem javnih rashoda.

²¹ Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije, Veleučilište u Karlovcu, 2005., str. 224.

²² Isto.

- **Kontrakcijsku ili antiinflacijsku** - : povećanjem poreza ili smanjenjem javnih rashoda, što u oba slučaja vodi smanjenju ravnotežnog nacionalnog dohotka, odnosno smanjenju ukupne proizvodnje i zaposlenosti i suzbijanju inflacije.

Prema načinu provođenja dijeli se na:

- **Diskrecijsku ili tekuću** – Diskrecijska fiskalna politika ili tekuća fiskalna politika može se definirati kao svjesno reguliranje vlastite potrošnje i poreznih aktivnosti sa ciljem eliminiranja gospodarskih poremećaja te osiguranjem maksimalne zaposlenosti uz što je moguću manju inflaciju.²³ Diskrecijska fiskalna politika obuhvaća mjere koje se poduzimaju na dva područja i to javnih rashoda i poreza. Javni rashodi ili budžetska politika, tj. politika opće potrošnje koristi se radi otklanjanja poremećaja u gospodarstvu koji su uzrokovani potražnjom. Realizira se na više načina, a najuobičajeniji je izvođenje javnih radova, koje provodi i realizira država kroz gradnju objekata, opće društvene važnosti kao npr. gradnja prometnica, mostova, kanala, brana. Državna potrošnja se može, ali i ne mora financirati iz prihoda ostvarenim porezima. U slučaju da država ocijeni da je razina uravnoteženog dohotka niska, a nezaposlenost velika, tada provodi mjere ekspanzijske fiskalne politike povećanjem javnih rashoda. Obratno, ako je inflacija visoka država provodi kontrakcijsku ili antiinflacijsku politiku smanjivanja javnih rashoda.

Drugo područje su porezi.²⁴ Promjena poreza utječe na raspoloživost dohotka kućanstva. Ravnotežni dohodak utječe na osobnu potrošnju, a osobna potrošnja utječe na razinu nacionalnog dohotka. Smanjenje poreza rezultira povećanjem raspoloživog dohotka, ovisno o graničnoj potrošnji, povećava osobnu potrošnju, a ona utječe na multiplikativno povećanje ravnotežnog nacionalnog dohotka. Povećanje poreza ima obrnut učinak (smanjenje raspoloživog dohotka, koji smanjuje osobnu potrošnju što rezultira multiplikativnim smanjenjem ravnotežnog nacionalnog dohotka).

²³ Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije, Veleučilište u Karlovcu, 2005., str. 225.

²⁴ Isto, str. 226.

Kod javnih rashoda država provodi ekspanzijsku fiskalnu politiku snižavanja poreza u uvjetima visoke nezaposlenosti i niske razine nacionalnog dohotka ili kontrakcijsku fiskalnu politiku povećanjem poreza u uvjetima visoke inflacije.

- ***Fiskalna politika ugrađenih automatskih stabilizatora***²⁵ - Svaka promjena pravca diskrecijske politike, tj. povećanje ili snižavanje porezne stope, mora proći kroz parlamentarnu proceduru koja osim što traje relativno dugo vrijeme, stvara i osjećaj političke i društvene nesigurnosti te je izvršna vlast nije sklona često koristiti. Suvremeni fiskalni sustav posjeduje automatske ili ugrađene stabilizatore kao element sustava oporezivanja i potrošnje koji djeluju ublažavajuće na fluktuaciju unutar poslovnih ciklusa. Oni djeluju bez direktne intervencije tekuće ekonomske politike i automatski djeluju na stabilizaciju gospodarstva. Dije se na:²⁶
 - a) progresivno oporezivanje dohotka
 - b) transferna plaćanja

Progresivno oporezivanje znači da opterećenje kućanstva i pravnih osoba rastom dohotka raste po višoj stopi od rasta dohotka. Porezni prihodi su veći što je i dohodak veći.

Transferna plaćanja su ona koja vrši država prema pojedinim kategorijama svojih građana (naknada nezaposlenima, socijalna pomoć).

Postoji i drugi model djelovanja automatskih stabilizatora. Npr. politikom zaštitnih cijena u poljoprivredi država može utjecati na stabilnost gospodarstva. U uvjetima recesije država po zaštitnim cijenama otkupljuje tržišne viškove poljoprivrednih proizvoda, a time i održava cijene na određenoj višoj razini. U uvjetima inflacije kad cijene rastu, država te viškove plasira na tržište i time utječe na ublažavanje inflatornih kretanja.

Učinak automatskih stabilizatora je u praksi ograničen. Ukoliko u gospodarstvu postoji stagflacija istodobno (nezaposlenost i inflacija) tada automatski stabilizatori povećavaju nestabilnost.

²⁵ Bujas, G.: Stabilizacijom do gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 56.

²⁶ Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije, Veleučilište u Karlovcu, 2005., str. 226.

2.2.2 Monetarna politika

Monetarna politika je ekonomska politika kojom se kontrolira ponuda novca na tržištu, kamatne stope i uvjeti kreditiranja.²⁷ Provodi je centralna banka putem svojih instrumenata – politika diskontne stope, politikom obveznih rezervi, politikom otvorenog tržišta, te selektivnom kreditnom politikom.

Centralna banka provodi politiku ovisno u kojoj se fazi cikličkog kretanja nalazi gospodarstvo tj. da li se nalazi u fazi recesije ili čak depresije ili se nalazi u fazi ekspanzije koja stvara opasnost od inflatornih kretanja – centralna banka provodi ili ekspanzivnu ili kontrakcijsku monetarnu politiku.

Ekspanzivna monetarna politika je politika tzv. jeftinog novca koja kao posljedicu ima rast gospodarskih aktivnosti. Provodi se na način da se povećanjem ponude novca utječe na pad kamatnih stopa što olakšava uzimanjem kredita i potiče investiranje što opet multiplikativno utječe na rast nacionalnog dohotka. Kontrakcijska monetarna politika provodi se kad se u gospodarstvu javlja visoka inflacija. Smanjenjem ponude novca utječe se na rast kamatne stope što za posljedicu ima poskupljenje kredita čime se destimuliraju investicije, a smanjivanje investicije multiplikativno smanjuje nacionalni dohodak a time i zaposlenost te suzbija inflaciju potražnje.

²⁷ Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije, Veleučilište u Karlovcu, 2005., str. 229.

3 STABILIZACIJSKA POLITIKA

Politika stabilizacije sastoji se od dvije vrste politika (monetarne i fiskalne). Politika stabilizacije shvaća se kao politika upravljanja agregatnom potražnjom radi održavanja pune zaposlenosti i stabilnosti cijena. Po svojoj naravi ona je kratkoročna.²⁸

Osnovna zadaća stabilizacijske politike je održavanje stabilne razine cijena održavanjem agregatne potražnje na razini na kojoj je ona približno jednaka agregatnoj ponudi, kod razine pune zaposlenosti.

Politika stabilizacije vodi se najčešće promjenama fiskalne i monetarne politike. Promjene ekonomske politike u ekonomskim modelima predstavljene su instrumentalnim varijablama, tako da se rješenje problema ekonomske politike u modelima svodi na određivanje vrijednosti instrumentalnih varijabli.²⁹

Instrumenti ekonomske politike su u rukama države. Država može mijenjati krivulju potražnje fiskalnom politikom, bilo promjenom svojih rashoda ili prihoda i monetarnom politikom, promjenom ponude novca, ili pak kombinacijom instrumenata fiskalne i monetarne politike.

Prema definiciji stabilizacija označava uspostavu ravnoteže u nekoj od privrednih grana ili u ukupnim privrednim kretanjima.³⁰ Kretanje nacionalnog gospodarstva, bez izrazitih cikličkih poremećaja, naročito u smislu padajuće faze čini glavnu karakteristiku stabilizacije nacionalne privrede.

Potpuna ili djelomična stabilizacija gospodarskih kretanja i odnosa uspostavlja se na dva osnovna načina : putem stihijskog djelovanja ekonomskih znakova i prirodne težnje pojedinih sfera gospodarskog života za uravnoteženjem, te putem svjesnog koordiniranja i razrade strategije stabilizacijskih programa, kako bi se potaknula što veća aktivnost gospodarstva u cilju njegova razvoja.³¹

Osnovna svrha stabilizacije (anticikličke) politike upravo je u stabilizaciji gospodarskog kretanja i ekonomskih odnosa. Raznim državnim intervencijama, investicijama i drugim

²⁸ Babić, M.: Makroekonomski modeli, Narodne novine, IV.izdanje, 1989., str. 425.

²⁹ Isto, str. 226.

³⁰ Dragičević, A.: Leksikon političke ekonomije, II.izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Informator, Zagreb, 1983., str. 183.

³¹ Isto, str. 183.

mjerama nastoji se ukloniti drastični poremećaj u privredi te osigurati uravnoteženi ekonomski razvitak zemlje.

Promatrajući globalni ekonomski razvoj, vidljivo je da su stabilizacijski programi u mnogim zemljama nastajali ne samo u reformskim pokušajima socijalističkih zemalja 80-tih godina i njihovom postsocijalističkom tranzicijskom razdoblju poput Poljske, Mađarske, bivše Čehoslovačke i Bugarske, nego u zemljama tržišne ekonomije, bilo u razvijenim zemljama kao nužnost savladavanja ekonomskih kriza, inflacija, hiperinflacija, njihovih uzroka te popratnih pojava.

Za definiciju pojma stabilizacijskog programa, kao jedno od ključnih elemenata stabilizacijske politike izabrana je ona koja kaže da je stabilizacijski program skup makroekonomskih mjera bez kojih je nemoguće restrukturirati poduzeća i gospodarstva u cjelini, kako bi se osigurao stabilan i održivi rast.³² Uz takve makroekonomske mjere dakako, potrebno je imati i dobru razvojnu strategiju, te aktivnosti materijalnih, poduzetničkih i ljudskih potencijala.

Dozvoljene makroekonomske mjere u sklopu stabilizacijske politike s kojima država upravlja i utječe na jedan ili više stabilizacijskih makroekonomskih ciljeva: monetarna, fiskalna i politika dohotka. Njima država pokušava usmjeriti svoju ekonomiju prema boljoj strukturi proizvodnje, stabilnosti cijena i većoj zaposlenosti, što treba rezultirati ukupnom stabilnošću i ukupnim napretkom cjelokupnog gospodarstva. Fiskalna politika označava potrebu poreza i izdataka države, monetarna politika upravljanja novcem, kreditom i bankarskim sustavom, a politika dohotka ima nadzor nad nadnicama i cijenama.

Osim ove tri glavne mjere, postoji čitav niz drugih državnih mjera koje se koriste u iste svrhe poput politike kontroliranog tečaja, osnaživanja ekonomskih odnosa s inozemstvom, politike carina, deviznog sustava, sređivanja pravnog sustava od zemljišnih knjiga do same pravne zaštite i funkcioniranja sudstva, rada i radnog zakonodavstva, efikasnog djelovanja javne uprave na različitim razinama (od općine do republike). "Niti jedna mjera sama za sebe nije dovoljna jer ne postoji univerzalni recept po kojem se dolazi do zagarantirane stabilnosti i napretka. Bolje rečeno ne postoji niti jedna mjera koja bi kao potez "magičnim štapićem" ". Kako to slikovito navodi doc.dr.sc. Mladen Vedriš rezultirala gotovim uspješnim rješenjem.³³

³² Dragičević, A.: Leksikon političke ekonomije, II.izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Informator, Zagreb, 1983., str. 183.

³³ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa: [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

3.1 Problemi provođenja politike stabilizacije

U provođenju politike stabilizacije javljaju se mnogi problemi. Jedan od najvažnijih je izbor prave vrste instrumenata i mjere ekonomske politike u pravo vrijeme. Subjekti ekonomske politike trebaju znati kad primijeniti koju vrstu ekonomske politike i kvantificirati instrument ekonomske politike, jer se efekt ekonomske politike na ekonomskom dogovoru javljaju s vremenom zakašnjenja (time lag).³⁴

Promjena određene mjere ekonomske politike u krivo vrijeme može djelovati destabilizacijski. U primjeni mjera ekonomske politike, u politici stabilizacije javljaju se tri vrste vremenskog jaza : spoznajni jaz, administrativni jaz, jaz utjecaja (djelovanja).³⁵

Spoznajni ili dijagnostički vremenski jaz je vrijeme koje protekne od nastanka potrebe za donošenjem neke mjere ekonomske politike do vremena kad su subjekti ekonomske politike spoznaju da treba djelovati. Bolje ekonomsko predviđanje, utječe na manji jaz. Na smanjivanje ovog jaza utječe i veće sudjelovanje ekonomske znanosti u kreiranju ekonomske politike. Administrativni vremenski jaz obuhvaća vrijeme od predlaganja mjera ekonomske politike od strane subjekata ekonomske politike – izvršna vlast, vlade, od ozakonjenja mjere ekonomske politike do zakonodavnog tijela (parlamenta, sabora). Ovaj jaz obuhvaća vrijeme zakonodavne procedure. Jaz utjecaja ekonomske politike predstavlja vrijeme od poduzimanja mjera ekonomske politike do njezinog daljnjeg utjecaja na realne ekonomske varijable.

Sva tri vremenska jaza karakteristična su za primjenu mjera fiskalne i monetarne politike u politici stabilizacije, a postoje i neke specifičnosti. Promjena mjera fiskalne politike utječe direktno na domaći proizvod, dok promjena mjera monetarne politike utječe na domaći proizvod zaposlenosti i cijene indirektno, posredstvom utjecaja kamatnjaka i likvidnosti na pojedine komponente potrošnje, prije svega investicijske. Npr. smanjenje kamatnjaka utječe na porast investicija i osobne potrošnje (trajnih potrošnih dobara) i na povećanje tečaja, što stimulira izvoz, a destimulira uvoz. Da bi se promjene ostvarile potrebno je vremena. Kako bi se povećala osobna potrošnja, potrošači moraju donijeti odluku kako iskoristiti smanjenje kamatnjaka, investitori trebaju planirati nove investicije, a izvozna i uvozna ekonomija sklapati nove ugovore.³⁶

³⁴ Babić, M.: Makroekonomski modeli, Narodne novine, IV.izdanje, 1989., str. 430.

³⁵ Isto, str. 430.

³⁶ Isto.

Vremenski jaz djelovanja monetarne politike na promjenu makroekonomske varijable u okviru politike stabilizacije je mnogo dulji. Monetarni ekonomisti procjenjuju da taj jaz iznosi 12-24 mjeseca. Jaz je distribuiran tako da se od prilike 30 posto utjecaja monetarne politike na domaći proizvod ostvaruje za 4 mj., 60 posto za 12 mj., 90 posto za 15 mj., 100 posto za 25 mjeseci. Duljina ovog jaza ovisi o mnogim faktorima i u različitim privredama je različita.

Privredni ciklus ima 4 faze: kriza (depresija), oživljavanje, visoka konjunktura (boom), usporenje privredne aktivnosti (recesija).³⁷ Prije svega, ekonomski subjekti moraju odgovoriti u kojoj se fazi ciklusa privreda nalazi. Odgovor može dobiti na temelju ekonomskog predviđanja, za koje se još uvijek često naziva više umjetnost nego znanost, jer se temelji na predviđanju ponašanja ljudi. Predviđanje ponašanja ljudi temelji se na njihovom iskustvu s njihovim ponašanjem u sličnim situacijama u prošlosti. Zbog promjena u ponašanju ljudi, njihovo ponašanje je teško predvidjeti, pa su i predviđanja neprecizna.

Daljnji problem koji se javlja je problem vremenskog jaza. Može se dogoditi da zbog vremenskog jaza politika počne djelovati u krivo vrijeme, što može djelovati destabilizacijski.

Štetne posljedice su veće ako su promjene mjera ekonomske politike veće. Stalno mijenjanje ekonomskih politika s destabilizacijskim učinkom zove se "step – go " politika.³⁸

Zbog svih problema u identificiranju trenutnog položaja privrede u privrednom ciklusu i vremenskom jazu pojedinih mjera ekonomske politike, događa se da ekonomske politike naprave pogrešku primjenom pojedinih mjera u krivo vrijeme. Na taj način politika stabilizacije može djelovati destabilizacijski, pa umjesto da bude anticiklička ona povećava amplitude u cikličkom kretanju privrede.³⁹

Na toj činjenici M. Friedman temelji svoju tvrdnju da je najbolja politika stabilizacije – nikakva posebna politika nego jednako svako godišnje povećanje novčane mase M1 za 3 posto (kolika je i dugoročna stopa rasta BDP) odnosno M2 za 4 posto. To bi pravilo eliminiralo vremenske jazove u stabilizacijskoj politici i tako uklonilo, po Friedmanovu mišljenju, glavni uzrok nestabilnosti privrednih kretanja.⁴⁰

Učinkovitost stabilizacijske politike ovisi o svim čimbenicima koji determiniraju učinkovitost i ekonomsku politiku uopće (realnom izboru ciljeva, odabiru najučinkovitijih instrumenata, pravovremenom poduzimanju mjera). Izboru instrumenata s najmanjim

³⁷ Babić, M.: Makroekonomski modeli, Narodne novine, IV.izdanje, 1989..., str. 432.

³⁸ Isto, str. 433.

³⁹ Isto, str. 434.

⁴⁰ Isto.

pomakom djelovanja i dobroj koordinaciji mjera stabilizacijske politike. Pred nositeljima stabilizacijske politike je da izaberu onaj skup instrumenata i mjera koji najbolje odgovara danim gospodarskim i političkim prilikama, vodeći računa da se njihovi učinci na kratki i dulji rok ne moraju preklapati.

Također pri tom izboru moraju voditi računa o tome da ni javni rashodi ni javni prihodi nemaju isti multiplikativni učinak, da je financijski deficit na domaćem tržištu povezan s restriktivnim mjerama djelovanjem, da primjena različitih instrumenata i mjera pretpostavlja različiti vremenski pomak u ostvarivanju rezultata, kao i moguće greške i poteškoće u predviđanju gospodarskih kretanja.⁴¹

Učinkovitost stabilizacijske politike ovisi o svim čimbenicima koji determiniraju učinkovitost i ekonomsku politiku uopće (racionalnom izboru ciljeva, odabiru najučinkovitijih instrumenata, pravovremenim poduzimanjem mjera, izboru instrumenata s najmanjim pomakom djelovanja i dobroj koordinaciji mjera stabilizacijske politike.

Za učinkovitost ekonomske politike stabilizacije osobito je važan izbor najprimjerenije kombinacije fiskalne i monetarne politike u danim okolnostima. S tim u svezi može se reći da fiskalna politika snažnije djeluje na reguliranje razine potrošnje nego investicija te da je zbog toga kao čimbenik globalnog usmjeravanja efikasnija kod ostvarivanja stabilizacijskih ciljeva, dok kod poticaja održivog gospodarskog rasta primat pripada monetarnoj politici. Drugo da je fiskalna politika relativno moćnija u regulaciji agregatne potražnje, cijena i zaposlenosti u zemlji, za razliku od monetarne politike koja je prikladnija za održavanje problematične ravnoteže. Treće da je fiskalna politika zbog izravnog utjecaja na potražnju učinkovitija u suzbijanju depresije.

⁴¹ Babić, M.: Makroekonomski modeli, Narodne novine, IV.izdanje, 1989., str. 435.

4 EUROPSKE ZEMLJE U TRANZICIJI

Na početku devedesetih godina sve europske zemlje u tranziciji prolazile su kroz tešku tranzicijsku krizu. Ta se kriza manifestirala padom proizvodnje, potrošnje, nezaposlenosti, proizvodnosti i standard življenja u cjelini. Pothvat transformiranja dirigiranih gospodarstava u tržišna gospodarstva, poduzet paralelno s uspostavljanjem demokratskih političkih režima, bio je veliki društveni projekt.⁴² Tranzicija je gorljivo započela u srednjoj i istočnoj Europi. Središnje banke pridonose tranziciji osiguravajući stabilan novac i financijsku disciplinu te nadzirajući dio financijskog sektora koji je najneposrednije povezan s monetarnim sustavom tj. bankama. Na monetarnom području srednjoročni ciljevi tranzicijske strategije bili su osloboditi cijene, stabilizirati razinu cijena, liberalizirati trgovinu, unificirati tržišta (posebice devizno tržište i tržište novca), a time i cijene (tečaj i kamatne stope), te smanjiti i učiniti transparentno političko (državno) upletanje u alokaciju resursa.

Sva tranzicijska gospodarstva naslijedila su samo nekoliko važnih financijskih institucija (banke, osiguravateljska društva, fondove, tržište kapitala). Financijski sektor općenito nije imao ulogu posrednika, a cijene nisu održavale ni relativnu vrijednost (novca) niti su korištene kao instrument makroekonomske politike.

Transformiranje bankarstva (uključujući središnje bankarstvo) bilo je svakako na popisu prvih kreatora politike u tim državama s obzirom da je zdravo tržišno orijentiran financijski sektor nužan za tržišno gospodarstvo.

Tempo reformi bio je pod utjecajem nekoliko čimbenika. Njihov minimalni popis obuhvaćao je: opseg političke podrške, tempo uspostavljanja pravne i institucionalne infrastrukture tržišnog gospodarstva (zakonodavstvo, sudovi, korporativno upravljanje, računovodstveni i profesionalni standardi), privatizacija poduzeća, razvoj platnih sustava prilagođenih tržištu, razvoj tržišta novca, duga i kapitala te razvoj zdravog i efikasnog bankarskog sektora (i djelotvornog nadzora banaka)⁴³. Strategije prelaska na tržišno gospodarstvo obuhvaćale su brzo stvaranje preduvjeta, tako da su se uvelike preuzimala zakonska rješenja i pristup uspješnih tržišnih gospodarstva.

U nekim područjima (npr. na tržištu rada i u liberalizaciji cijena) svojevrsna tranzicija je otpočela prije mnogo godina dok je Hrvatska bila još dijelom Jugoslavije.

⁴² Bujas, G.: Stabilizacijom do gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 120.

⁴³ Isto.

Glavni događaj u početku tranzicije u tom razdoblju Hrvatske je bila sposobnost Hrvatske da izdrži teret rata i zbrine izbjeglice na svom teritoriju, uz istodobno provođenje stabilizacijskog programa zasnovanog na tečaju započetom krajem 1993. godine.

Druga faza tranzicije u Hrvatskoj započinje 1994. Tijekom tranzicijskog razdoblja Hrvatska je po nekim obilježjima sličila zemljama Latinske Amerike (obilježja vezana za supstituciju valute). Od 8 zemalja (Bugarska, Hrvatska, Češka, Mađarska, Poljska, Rumunjska, Slovačka, Slovenija) Hrvatska je u prvoj fazi tranzicije 1991.-1993. imala najvišu prosječnu stopu inflacije i najnižu prosječnu stopu inflacije u drugoj fazi 1994.-1998.⁴⁴

Rast ponude novca po jedinici BDP-a nije pratio isti predložak. Rast ponude novca bio je najveći u prvoj fazi, ali je u drugoj fazi ostao najveći (ne računajući zemlje visoke inflacije, kao što su Rumunjska i Bugarska)⁴⁵.

U nekim se zemljama kriza manifestirala i snažnim porastom cijena i troškova života, odnosno jačanjem inflacijskih trendova. Sve se to događalo u uvjetima snažnog raslojavanja stanovništva u smislu naglog bogaćenja manjine i brzog osiromašivanja većine. Normalna su pojava prilikom takvih procesa i velike društvene tenzije.

Istraživanje Svjetske banke, provedeno sredinom 1990 – tih, davalo je zanimljive rezultate. Većina ispitanih bili su zadovoljniji situacijom prije nego poslije početka tranzicije. Posebno negativno raspoloženje stanovništva zabilježeno je u Rusiji.⁴⁶ To je bilo posve očekivano zato što su velike društvene promjene bile i ostale tijesno povezane s problemima socijalne sigurnosti i funkcijom socijalne države. Posebno velike tenzije izazvali su problemi drastičnog narušavanja načela socijalne pravde. Razlike u dohodcima, naglo obogaćenje manjine i preko noći osiromašene većine posebno su sa negativno manifestirale u svijesti ljudi zbog sasvim drugačijih (nestimulativnih) odnosa prije tranzicije. Najnovija istraživanja pokazala su da Hrvatska pripada zemljama najvišeg stupnja nejednakosti, te su razlike pa i socijalne tenzije najviše došle do izražaja u Rusiji i zemljama prije povezanim s njom, u kojima je socijalna sigurnost bila najveća.

Velike socijalne tenzije u većini zemalja u tranziciji bile su povezane s velikim društvenim devijacijama. Te devijantne pojave dobile su i određene zajedničke nazive kao "latinskoamerički sindrom", "neoboljševizam", "divlji kapitalizam", "grijech struktura". Najveći dio devijantnih pojava u zemlji u tranziciji povezan je s kriminalnim pojavama u procesu

⁴⁴ Bujas, G.: Stabilizacijom do gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 120.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Wolfenson, J.: From plan to market, World development report, 1996, str. 12.

privatizacije. S procesom privatizacije povezane su posebno u nekim zemljama (Rusija, Hrvatska samo kao primjer) velike pljačke društvenog bogatstva. S time je povezana i pojava novog društvenog sloja tzv.tajkuna. Privatizacija je povezana s povezanim tajkunima i oslonjena na tajkunizaciju dovela je do stvaranja novih poznatih i nepoznatih centara moći koji predstavljaju osnovu, manje ili više raširenih pojava, mafiokracije. Raširenost tih pojava veoma je teška prepreka za ostvarivanje tranzicije. Te poteškoće odnose se na obje strane medalje. A to znači i na povećanje ekonomske politike efikasnosti i na povećanje političke demokratičnosti i razvitak civilnog društva.⁴⁷

Devijantne pojave privatizacije tajkunizacijom u nekim su zemljama veoma devalvirale i funkciju pravne i socijalne države i načela socijalne pravde. U vezi s time može se reći da će neke zemlje u tranziciji morati čekati još čitav niz godina da bi došle na predtranzicijsku razinu funkcija, načela i dostignuća.

S time da su se rezultati tranzicije u devedesetim više odnosili na razvitak političke demokracije (i s time povezanih ljudskih prava i sloboda), nego na razvitak standarda življenja pučanstva. Ta se prosudba zasniva na postavci da je svaki politički pluralizam bolji od političkog monizma. No, kad je riječ o sličnostima i razlikama, onda se o sličnostima najviše može govoriti u svjetlu događanja u prvim godinama devedesetih. U tim se godinama sve zemlje u tranziciji (osim Poljske) imale negativne stope rasta BDP-a. Već u 1994. godini počinju razlike. U toj godini ni jedna središnja europska zemlja u tranziciji nije imala negativnu stopu rasta BDP-a. U godinama poslije bitno se razlikuju u ostvarenim tranzicijskim dostignućima europske zemlje. Sve su druge zemlje (uključujući Rusiju, Ukrajinu) ostvarile osjetno manje tranzicijske rezultate. Te pojave nisu slučajne. Naprotiv, one imaju duboke korijene u događanjima koja su prethodila u tranziciji. U nizu različitih razloga valja spomenuti dva. Prvi se odnosi na pripremljenost pojedinih zemalja za tranziciju, a drugi na doktrinarni pristup. Velike razlike u tranzicijskim ostvarenjima pojedinih zemalja uzrokovane su čitavim nizom razloga.

⁴⁷ Veselica, V., Vojnić, D.: Europske zemlje u tranziciji na pragu XXI.st – Gdje je Hrvatska? – Quo Vadis Croatia; preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/193320>, 25.05.2018., 19:45

4.1 Pripremljenost na tranziciju

Desetljeće tranzicije može biti podijeljeno u dvije faze, prva je bila obilježena padom proizvodnje, liberalizacijom cijena, visokom inflacijom i početkom osnivanja institucija tržišnih gospodarstva. Za vrijeme druge faze proizvodnja se počela oporavljati, inflacijska stopa se smanjila, institucije važne za tržišno gospodarstvo su počele funkcionirati, a tranzicijske zemlje su se počele integrirati u svjetska financijska tržišta i zadobivati pristup financiranju (posljedica toga je povećanje deficita na njihovim tekućim računima). Usprkos ratu, Hrvatska odgovara prosječnom iskustvu ostalih tranzicijskih zemalja.

U Rumunjskoj su inflacija i proizvodnja uvelike promjenjive. Bugarska je u drugu fazu prešla 1998., a ostale zemlje 1994. ili prije⁴⁸. Prema definiciji prosječna inflacija je niža, a prosječni rast proizvodnje veći u drugoj fazi, iako postoje zamjetne razlike u ponašanju.

U pet od sedam zemalja koje su prošle u drugu fazu prosječni je fiskalni deficit manji u drugoj fazi. To ne vrijedi za Slovačku i Sloveniju (u Slovačkoj je nedostatak strukturnog usklađivanja vjerojatno prenio veći dio opterećenja koja se pojavljuju u tranziciji na zahtjeve prema proračunu. U Sloveniji je prosječni deficit i u drugoj fazi nizak (uz deficit u Češkoj i Hrvatskoj, slovenski se ubraja u tri najniža), a do rasta je došlo zbog fiskalnog suficita u početnoj fazi (u tom je smislu Slovenija bila jedinstvena)⁴⁹.

Rast ponude novca po jedinici BDP-a u prosjeku se prepolovio tijekom druge faze tranzicije. Stope rasta su samo u Bugarskoj i Češkoj više u drugoj fazi nego u prvoj. U šest od osam zemalja prosječna je otvorenost (uvoz robe prema BDP – u) veća u drugoj fazi (Slovačka i Bugarska su iznimke). Otvorenost se najviše povećala u Češkoj (12 posto bodova BDP-a) do tog je ponajprije došlo zbog odvajanja od Slovačke, Mađarskoj (10 posto bodova BDP-a) i Poljskoj (8 posto bodova BDP-a). Slovenija (povećanje za 6), i Hrvatska (povećanje za 5 postotnih bodova) potvrđuju da je povećanje otvorenosti karakteristično za drugu fazu tranzicije. Jednostavna aritmetička sredina otvorenosti za 8 zemalja o kojima se ovdje govori porasla je s 37 posto na 42 posto. Kad se iz uzorka isključe Bugarska, Rumunjska, Poljska i Slovačka jednostavna aritmetička sredina povećava se s 34 posto na 42 posto⁵⁰.

⁴⁸ Bujas, G.: Stabilizacijom do gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 120.

⁴⁹ Veselica, V., Vojnić, D.: Europske zemlje u tranziciji na pragu XXI.st – Gdje je Hrvatska? – Quo Vadis Croatia; preuzeto sa [www. https://hrcak.srce.hr/file/193320](https://hrcak.srce.hr/file/193320), 25.05.2018., 19:45

⁵⁰ Isto.

U pet od osam zemalja prosječni omjer salda na tekućem računu platne bilance BDP-a manji u drugoj fazi. Slovačka je imala suficit 1994., i 1995. što je čini iznimkom u tom razdoblju, iako je ona u drugoj razvojnoj fazi slična Poljskoj i Mađarskoj (zbog velikih slovačkih deficita u razdoblju 1996.-1998.). U Rumunjskoj je suficit ostvaren 1997. i 1998. dok se u Bugarskoj suficit ostvaruje od 1996. nadalje (nakon deficita u razdoblju 1991.-1995.)⁵¹. Dinamika događaja u Rumunjskoj i Bugarskoj znatno se razlikuje od one u ostalih 6 zemalja u uzorku.

Nakon usporedbe s odabranim tranzicijskim gospodarstvima mogu se uočiti 2 zanimljive značajke Hrvatskog gospodarstva⁵²:

1. Hrvatska je imala najvišu prosječnu stopu inflacije u prvoj i najnižu prosječnu stopu inflacije u drugoj.
2. Hrvatska je u prvoj fazi imala najvišu stopu rasta ponude novca (po jedinici BDP-a). Ta se pojava objašnjava velikim fiskalnim deficitom i velikim smanjenjem u realnom sektoru za vrijeme rata u početnoj fazi tranzicije. Hrvatska je međutim, zadržala jedno od najviših stopa rasta ponude novca po jedinici BDP-a i u drugoj fazi, iako je istodobno imala i najniži inflacijski i fiskalni deficit od svih zemalja u uzorku. Samo su Bugarska i Rumunjska zemlje s vrlo visokom inflacijom, imala veći rast ponude novca u drugoj fazi. Možda je rješenje zagonetke u vanjskim pokazateljima. Podaci govore da je u Hrvatskoj došlo do najvećeg pomaka tekućeg računa platne bilance prema deficitu između prve i druge faze. Rast otvorenosti između dviju faza također je bio velik (5 postotnih bodova BDP-a), a razina otvorenosti vrlo visoka.

Pretpostavka je da povećanje uvoza može apsorbirati domaći inflacijski pritisak u malome i otvorenom gospodarstvu. U razdoblju od 1992. do 1998. prosječna inflacija premašivala je prosječni rast ponude novca po jedinici BDP-a u 8 tranzicijskih gospodarstava. Tranzicija je započela s početnom velikom količinom novčane mase, poremećenim cijenama i podcijenjenim tečajem. Liberalizacija cijena bila je povezana sa strogim programom u prvoj fazi što je dovelo do aprecijacije realnog tečaja zbog inflacije i smanjenja novca.

Zemlje u tranziciji bile su veoma različito pripremljene za tranziciju. Ta je pripremljenost bila determinirana reformskom tradicijom. Najveću reformsku tradiciju imale

⁵¹ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa [www. https://hrcak.srce.hr/33878](http://www.hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

⁵² Isto.

su središnje europske zemlje, a najmanje SSSR i zemlje nastale njegovim razdruživanjem. Bivša Jugoslavija pripadala je zemljama s najdužom reformskom (pa i tržišnom) tradicijom. To se posebno odnosi na Sloveniju i Hrvatsku kao u svemu najrazvijenije republike bivše države. Prva velika međunarodna konferencija o tranziciji i privatizaciji bila je održana u lipnju 1991., u SAD-u, California Stanford University⁵³. Tu je konferenciju organizirao poznati znanstveni centar koji već mnogo godina djeluje pod nazivom The Hoover Institution. To je znanstvena institucija poznata i po tome što organizira međunarodna istraživanja i konferenciju o problemima od strateškog interesa za State Departmenta i White House. Na tu su konferenciju bili pozvani brojni ekonomisti i političari iz svih zemalja u tranziciji, kao i iz SAD – a i iz zapadne Europe. Bilo je i više američkih nobelovaca. Na završetku višednevnog rada moderator Konferencije George Shultz (Reganov ministar vanjskih poslova) dao je svoje viđenje o pripremljenosti pojedinih zemalja za tranziciju.

Prvo je spomenuta Mađarska i Poljska, pa onda Čehoslovačka, zatim Bugarska i Rumunjska. Na iznenađenje, Hrvatska u tom nabrajanju nije spomenuta. Međutim uslijedile su najbolje prosudbe koje je itko do tada izgovorio na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji. Obraćajući se Hrvatskoj rekao je da Hrvatsku nikada nisu ubrajali u realsocijalistički svijet⁵⁴. Ako uspješno riješe svoje postojeće probleme (mirno razdruživanje) Hrvatska će ostati i dalje na čelu kolone zemalja u tranziciji.

Dobre želje Georga Shultza ostvarile su se samo u odnosu na Sloveniju, ali ipak ostaje činjenica da je Hrvatska pripadala zemljama najbolje pripremljenim za tranziciju. Ostaje također i činjenica da su sve zemlje koje su bile dobro pripremljene za tranziciju (posebno srednjoeuropske) uspješnije savladavale probleme tranzicijske krize i ostvarile bolje rezultate. Iznimka je samo Hrvatska.

Na početku tranzicijskog razdoblja pojavili su se nesporazumi između ekonomista zemalja u tranziciji i ekonomista razvijenih zemalja Zapadne Europe i SAD koji su se bavili problemima tranzicije. Greški u pristupu tranziciji pridonijela je i činjenica da su ekonomisti zemalja najbolje pripremljenih za tranziciju s područja bivše Jugoslavije zbog poznatih događanja bili izolirani i bili su bez utjecaja. To se posebno odnosi na ekonomiste iz Hrvatske. U takvim se uvjetima mogao dogoditi i Washington Consensus, koji se zasniva na nekritičnoj

⁵³Veselica, V., Vojnić, D.: Europske zemlje u tranziciji na pragu XXI.st – Gdje je Hrvatska? – Quo Vadis Croatia; preuzeto sa [www.hrcak.srce.hr/file/45476](http://hrcak.srce.hr/file/45476), 08.07.2018., 01:26

⁵⁴ Isto.

primjeni ekonomskog neoliberalizma i čistog monetarizma⁵⁵. To je koncept koji nije daleko od primjene koncepta "laissez faire laissez passer", koji nikada i nikome nije mogao poslužiti kao dobra osnovica za ekonomsku politiku. Primjena toga koncepta nanijela je velike štete zemljama u tranziciji. U tranzicijskoj se praksi pokazalo da su zamke nekritične primjene ekonomskog neoliberalizma najuspješnije izbjegle one zemlje koje su bile najbolje pripremljene za tranziciju. To se osobito odnosi na Poljsku. Od ovog pravila odstupa samo Hrvatska. Promašaji u izboru i selekcioniranju ekonomskih doktrina nanijeli su velike štete zemljama u tranziciji.

4.2 Europske zemlje u tranziciji – komparativni pristup

Jedan od uočljivijih karakteristika ostvarivanja procesa tranzicije manifestira se u velikim razlikama između pojedinih zemalja. Europske zemlje su ostvarivale bolje rezultate ali su među njima velike razlike. Najbolje rezultate ostvarivale su srednjoeuropske zemlje. Iznimka je Hrvatska. Najslabije rezultate, ne računajući Jugoslaviju, ostvarile su Rusija i Ukrajina.

Među europskim zemljama u tranziciji posebno se ističe Poljska koja je prva dostigla i premašila predtranzicijsku razinu BDP-a. Najbolja tranzicijska ostvarenja su zapažena u Sloveniji, Mađarskoj, Slovačkoj, Republici Češkoj. Bugarska, Rumunjska, Hrvatska zamjetno zaostaju za spomenutim zemljama. Dva su razloga tako velikih razlika u ostvarivanju tranzicije pojedinih europskih, pa i drugih zemalja u tranziciji. Prvi se odnosi na pripremljenost pojedinih zemalja za tranziciju. Veća ili manja pripremljenost determinirana je reformsko (posebno tržišnom) tradicijom.

Najdužu reformsku tranziciju imale su zemlje nastale na prostoru bivše Jugoslavije. To se posebno odnosi na Sloveniju i Hrvatsku. Te prednosti je iskoristila samo Slovenija koja se ocjenjuje kao najuspješnija europska zemlja u tranziciji. Određene komparativne prednosti u reformskoj tradiciji iskoristile su Poljska, Mađarska, Češka, Slovačka. Najmanju reformsku (i tržišnu) tradiciju imale su Rusija, i zemlje koje su bile s njom povezane. Te su zemlje praktično bez ikakve prave reformske pripreme, započele tranziciju. Direktni prijelaz iz centralističko – planskog u tržišni sustav nije mogao proći bez teških posljedica. Te su se posljedice manifestirale početnim kaosom u velikim društvenim tenzijama i vladavinama mafiokracije.

⁵⁵ Veselica, V., Vojnić, D.: Europske zemlje u tranziciji na pragu XXI.st – Gdje je Hrvatska? – Quo Vadis Croatia;preuzeto sa [www./hrcak.srce.hr/file/45476](http://hrcak.srce.hr/file/45476), 08.07.2018., 01:26

Ne ulazeći na ovom mjestu nešto više u taj kompleks problema, slične društvene tenzije i devijacije mafiokratskog karaktera su se dogodile i u Hrvatskoj koja pripada zemljama najbolje pripremljenim za tranziciju. Pojavni oblici su isti ili slični, ali su uzročno – posljedične veze, sasvim drugačije. U Rusiji je sve to uslijedilo kao posljedica nepripremljenosti za tranziciju. U Hrvatskoj je to uslijedilo kao posljedica velikih pogrešaka ekonomske i ukupne politike.⁵⁶

Neke će europske, pa i srednje europske zemlje u tranziciji morati prolaziti mukotrpan put industrijalizacije u suvremenoj industrijskoj epohi. Akumulirano iskustvo pokazuje da je teško ostvarivati stabilan i održiv razvitak bez odgovarajućih uloga i mjesta industrijske proizvodnje. Te činjenice imaju posebno značenje za Hrvatsku. Tranziciju sektora industrije u većini europskih zemalja u tranziciji pratilo je povećanje rada. Većina je taj rast ostvarivala usporedno s padom industrijske proizvodnje. Veoma su izražena iznimka Mađarska i Poljska⁵⁷.

Primjenjujući ista mjerila, relativno najslabije performanse ima Hrvatska, u kojoj je rast proizvodnosti rada bio praćen snažnim padom razine industrijske proizvodnje i zaposlenosti. Iz teorije i prakse poznato je da suvremena ekonomska politika mora zasnivati na razvitku proizvodnje (i zaposlenosti) i na ekspanziji izvoza. Takva politika pretpostavlja izbalansirane međunarodne ekonomske odnose koji stimuliraju rast proizvodnje i zaposlenosti u uvjetima relativne stabilnosti.

4.3 Problemi tranzicije – tranzicijska kriza

Bitna karakteristika 20-tog stoljeća je slom socijalizma u zemljama Istočne Europe praćen raspadom Sovjetskog Saveza i Jugoslavije, te opredjeljenje demokraciji, tržištu i privatnom vlasništvu. Promjene u tim zemljama rezultirale su zaostajanjem za razvijenim svijetom, ne samo tehnološkog već i civilizacijskog. Bilo je velikih padova u proizvodnji i dohotku praćenih padom životnog standarda i problemom rastuće nezaposlenosti. Nakon euforije, slijedilo je otrežnjenje, opće osiromašenje, gubitak osobne sigurnosti i slabi izgledi bitnog poboljšanja blagostanja.

⁵⁶Veselica, V., Vojnić, D.: Europske zemlje u tranziciji na pragu XXI.st – Gdje je Hrvatska? – Quo Vadis Croatia; preuzeto sa [www.hrca.hr /file/45476](http://www.hrca.hr/file/45476), 08.07.2018., 01:26

⁵⁷Bujas, G.: Stabilizacijom do gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 122

Velikom raslojavanju društva pridonijela je velika razlika dohotka i bogatstva, što predstavlja dodatni izvor socijalne napetosti. Organizirani kriminal i rastući val zločina, povećali su društvena opterećenja u tranzicijskim zemljama.

Istočna Europa krenula je putem Zapada i okrenula se svijetu kako bi osigurala bolji životni standard u budućnosti. To podrazumijeva rad, visoke cijene, zatvaranje tvornica i socijalna nezadovoljstva. Dvije velike promjene uzdrmale su istočni dio Europe⁵⁸. Nestanak Istočne Njemačke, glavnog partnera većine istočnoeuropskih zemalja i nestanak Sovjetskog Saveza s kojim nije moglo trgovati kao prije. Poduzeća istočno europskih zemalja ovisna su bila o sovjetskom tržištu i to tada postaje veliki rizik. Tim promjenama je najviše bila pogođena Poljska, gdje je 30 posto njezina društvenog proizvoda dolazilo od trgovina s prostora Sovjetskog Saveza. Situaciju su otežavale i cijene nafte koje su zbog događanja u Perzijskom zaljevu porasle. U većini istočnoeuropskih zemalja stope privrednog rasta bile su smanjene ili negativne. Nezaposlenost je drastično porasla jer je tržište odbacivalo nekonkurentna poduzeća pa su mnogi morali ukidati radna mjesta.

Indikatori koji su mogli najbolje pokazati uspješnost novih gospodarskih prilika i nove proizvodne filozofije su:⁵⁹

- Inflacija - stabilnost cijena će pokazati osjetljivost na makroekonomske politike;
- Investicije – su najbolji indikator koji će pokazati uspijevaju li vlade voditi pravilnu zaštitu privatnog poduzetništva, provoditi zakone, suzbijati birokraciju i razvijati infrastrukturu (preduvjeti za privlačenje stranog kapitala i investicija);
- Privatizacija – najkontroverzniji dio politike svake zemlje koje se može provesti brzo i djelotvorno;
- Novo privatno poduzetništvo - trebalo je ohrabriti ljude da započnu novi posao, a to je isto tako važno kao i privatiziranje starih;
- Izvoz na Zapad – ovaj izvoz treba biti u porastu pa čak i onda kad cijelo gospodarstvo doživljava krizu (kako je bilo s Poljskom 1989.) jer je to dokaz preorijentacije prema Zapadu i konkurentnosti;
- Politička stabilnost - stabilna vlast, treba biti otporna na ove korijenite i teške promjene, a rješenje ovog problema bilo je u jakoj demokratskoj koaliciji vlade.

⁵⁸ Bujas, G.: Stabilizacijom gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 121.

⁵⁹Isto.

Na početku 1992., sve su te ekonomije bile u prijelaznom razdoblju. Stari sustav, centralnog planiranja se raspao, a novi se još nije kristalizirao, te su gospodarski poremećaji u toj situaciji očekivani. Očekivalo se da neće kod svih zemalja u tranziciji doći do znatnijeg pada društvenog proizvoda i ostalih relevantnih makroekonomskih učinaka i to naročito u prvim godinama tranzicijske krize 1989.,1990.,1991⁶⁰. Očekivanja su se obistinila te su bila drastična, toliko da su padom proizvodnje, nezaposlenošću, inflacijom i socijalnom bijedom stanovništva dovela u pitanje prednosti tržišnog oblika privređivanja. U kratkom tranzicijskom razdoblju 1990-tih postoje teškoće s kojima se sučeljavaju sve zemlje u tranziciji. Veliki dio tih poteškoća proizlazi iz deformacija nastalih nedostatkom tržišta. Zato se pojam tranzicije povezuje s pojmom restrukturiranja, a teškoće tranzicijskih zemalja nazivaju se tranzicijskom krizom. Manifestacije krize u zemljama razlikuju se samo u intenzitetu, a najčešće se očituju u padu proizvodnje, potrošnje, nadnica, plaća i životnog standarda stanovništva.

Pad zaposlenosti i produktivnosti ima za posljedicu nisku konkurentnost i izoliranost od trendova svjetskog tržišta. Krizu produbljuju i snažni inflacijski pritisci, pokušaji stabilizacije cijena, posebno cijena domaćeg i stranog novca, u pravilu završavaju devalvacijama valute radi uspostavljanja ravnoteže na višoj razini⁶¹.

Gospodarski rast u zemljama u tranziciji se znatno razlikuje. One zemlje koje su ostvarile odgovarajuću mjeru makroekonomske stabilnosti ponovo su počele rasti, dok one zemlje koje nisu uvele prikladne stabilizacijske politike i dalje su trpile visoku inflaciju i gubitke u proizvodnji. Tranzicijski pomak 1990-ih donosi promjene. Proizvodnja se stabilizira ili se počinje povećavati u onim tranzicijskim zemljama koje su ostvarile najveći napredak u makroekonomskoj stabilizaciji. Nazadovanja u drugim zemljama u tranziciji ukazuju na pogoršanja gospodarskih prilika zbog nedostatka povećanja napora oko stabilizacije reforme. U tim zemljama su inflacija i proračunski deficit još uvijek vrlo visoki, što doprinosi ekonomskoj nesigurnosti i neučinkovitosti, osiromašenju ranjivih socijalnih grupa, odljevu kapitala i produženom vremenu prijelaza na tržišna gospodarstva, te upućuje na zaključak da se veliki dio makroekonomskih prilagodbenih procesa očekuje u budućnosti.

Privatizacija se provodi u mnogim, ali ne u svim zemljama. Taj proces treba ubrzati, posebno velika poduzeća koja su nejednako napredovala. Postoji potreba za jačanjem financijskog sektora, za postavljanjem legalne okosnice prava vlasništva, djelotvornim

⁶⁰ Bujas, G.: Stabilizacijom gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 121.

⁶¹ Isto, str. 122.

stečajnim procedurama i odgovarajućim socijalnim programima. Socijalni programi moraju biti tako koncipirani da štite one kojima je pomoć potrebna, uz istodobno zadržavanje na razinama koje je moguće fiskalno podržati.

Kako bi se prebrodilo razdoblje dok ne započne gospodarski rast, potrebno je da međunarodne financijske institucije, razvijene industrijske zemlje i privatni sektor pružaju financijsku pomoć u obliku zajmova i olakšica pri otplati duga⁶². Više pomoći je potrebno zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza, ali oni neće donijeti velike koristi ako se ne provedu odgovarajuće makroekonomske i reformske politike.

TABLICA 1: ZEMLJE U TRANZICIJI - RAST BRUTO DOMAĆEG PROIZVODA, 1991-1995.

	Bruto domaći proizvod				
	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
Albanija	-27,7	-9,7	11	7,4	6
Bugarska	-11,7	-5,7	-1,5	0,2	2,0-2,2
BiH	-	-	-	-	-
Hrvatska	-20,9	-9,7	-3,7	0,8	4
Češka Republika	-14,2	-6,4	-0,9	2,6	3,7
Mađarska	-11,9	-4,3	-2,3	2	0,1
Poljska	-7	2,6	3,8	5	5
Rumunjska	-12,9	-8,2	1,3	3,5	4,2
Slovačka	-11,2	-7	-3,2	4,8	4,5-5
Slovenija	-8,1	-5,4	1,3	5	5
Jugoslavija	-11,2	-26,2	-27,2	6,5	7
Istočna Europa	-11,5	-6	-1,7	3,7	4,2
Srednjoeuropske tranz.zemlje	-9,5	-1,1	1,3	4,1	4,1
Južnoeuropske tranz.zemlje	-13,4	-12,1	-5,9	3,2	4,4
Armenija	-8,8	-52,3	-14,8	-2	-
Azerbejdžan	-0,7	-22,6	-23,1	-22	-
Bjelorusija	-1,2	-9,6	-9,5	-20	(5-7)
Gruzija	-20,1	-40,3	-39,4	-30	-
Kazahstan	-11,8	-13	-12,9	-2,5	-
Kirgistan	-4,2	-16,4	-16,4	-26	-
Moldavija	-18,7	-28,3	-4,8	-30	-
Ruska Federacija	-12,8	-19,2	-12	-15	-9
Ukrajina	-11,6	-13,7	-14,2	-19	-
Uzbekistan	-0,5	-11,1	-2,4	-4	-

⁶² Bujas, G.: Stabilizacijom gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 122.

	Bruto domaći proizvod				
	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
Zajednica nezavisnih država	-11,5	-17,8	-11,5	-16	-
Estonija	-10	-14,2	-8,6	-	-
Litva	-10,4	-34,9	-27,1	-6,5	-
Litvanija	-13,1	-39,3	-27,1	-6,5	-
Baltičke zemlje	-11,5	-32,5	-17,5	-3,7	-
Ukupno zemlje u tranziciji	-11,6	-15,2	-9,4	-10,2	-
Područje bivše ist.Njemačke	-19,2	7,8	5,8	8,9	9

Izvor: Bujas, G.: Stabilizacija gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, str. 123.

Transformacija u tržišna gospodarstva ozbiljno je započela 1989., u Istočnoj Europi, pa je i prijelaz najviše napredovao u tim zemljama.

Poljska koja je uvela temeljite ekonomske promjene i "šok" terapiju 1990. godine, zauzela je čelno mjesto na putu oporavka. Prva je od zemalja koja je ostvarila značajan porast proizvodnje. Rast cijena stvarne proizvodnje bio je 1992., 2,6 posto, a nakon toga 1993., 3,8 posto⁶³. Oporavak u Poljskoj započeo je u poljoprivredi i velikim skokom u industrijskoj proizvodnji. Ekonomska stabilizacija bila je usmjerena na fiskalno i monetarno stezanje te smanjenje inflacije, vezanjem zlota za američki dolar. Kontrole cijena su eliminirane, uvedena je tečajna konvertibilnost i odstranjena su ograničenja vanjske trgovine. Posljedica reforme trgovine bio je oštar pomak trgovine prema Europi i rast potaknut izvozom.

Realni bruto domaći proizvod pokazao je porast od 5 posto u 1994. Slobodna trgovina i konvertibilnost tekućeg računa bile su ključne za ispravljanje strukture relativnih cijena i izložile su državna poduzeća i velike sindikate disciplini konkurentnosti. Liberalizacija cijena inicirala je proces preraspodjele sredstava od velikih poduzeća prema malim poduzećima. Rast malih poduzeća bio je u početku usredotočen na usluge, a kasnije se proširio i na industrijski sektor. Do kraja 1992., registrirana privatna zaposlenost izvan poljoprivrede iznosila je 3,8 milijuna, što je porast od 81 posto u odnosu na 1990-tu. Struktura transformacije je dugotrajan proces. Iako su stečajevi velikih poduzeća ograničeni, privatizacija i restrukturiranje se provode upravljanjem i isplatom namještenika te tekućim procesom prodaje imovine nadolazećem privatnom sektoru.

Rumunjska je također 1993.,1994. rasla zahvaljujući dobrim rezultatima u poljoprivredi i stabilizaciji industrijske proizvodnje. Kako je prodaja industrijskih proizvoda stagnirala,

⁶³ Bujas, G.: Stabilizacijom gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 124.

došlo je do velikih povećanja zaliha, financiranih slabom monetarnom politikom. To je predstavljalo znatnu poteškoću, sa kojom se Rumunjska suočila krajem 1993⁶⁴.

Albanija je bilježila ekonomski rast 1993., zahvaljujući napretku u strukturnoj reformi, posebno u poljoprivrednom sektoru, graditeljstvu i servisnim uslugama. Poljoprivredni sektor se oporavio zbog velikog udjela privatizacije u istom. Albanija je objavila reformski program s međunarodnom financijskom podrškom, pa se čini da je nakon jednogodišnjeg sloma proizvodnje kretanja prema hiperinflaciji, to ipak zaustavljeno.

Češka je stigla dno 1993., slično kao i Slovačka i njezina proizvodnja trpjela je od razvrgnuća Češke i Slovačke federalne Republike⁶⁵. Proizvodnja je također pala u Mađarskoj 1993., premda je industrijska proizvodnja rasla za 4 posto, što je prvi znak prikupljanja snage oporavka. Mađarska poljoprivreda zaostaje za početkom rasta zbog nepovoljnih vremenskih uvjeta, ali još više zbog poteškoća u poljoprivrednoj reformi, posebno zbog nesigurnosti u vlasništvu nad zemljom. Stopa pada bruto domaćeg proizvoda usporena je u Bugarskoj i Slovačkoj. Glavni gospodarski i politički izazov svim zemljama tranzicije bio je smanjivanje i kontrola inflacije. Iduća tablica prikazuje zemlje u tranziciji – promjenu potrošačkih cijena od 1991. do 1994. godine.

⁶⁴ Bujas, G.: Stabilizacijom gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 125.

⁶⁵ Isto, str. 126..

TABLICA 2: ZEMLJE U TRANZICIJI: PROMJENA INDEKSA POTROŠAČKIH CIJENA OD 1991-1994.

	1991.	1992.	1993.	1994.
Albanija	104	266	85	22,6
Bosna i Hercegovina	-	-	-	-
Bugarska	254,3	79,4	72,9	96
Hrvatska	123	665,5	1517,5	97,6
Češka	56,7	11,1	20,8	16
Mađarska	36	23	22,5	19,1
Poljska	71,1	42,4	34,6	33,3
Rumunjska	161,1	210,4	256	136,8
Slovačka	61,2	10	23,2	13,4
Slovenija	117,7	201,3	32,3	19,9
Nova Makedonija	-	1690,7	349,8	118,9
Jugoslavija	120	8990	22	3,1
Armenija	140	800	1820	4960
Azerbedžan	112	939	1113	1780
Bjelorusija	99	970	1190	2220
Gruzija	79	746	1278	-
Kazahstan	115	1510	1663	1880
Krigistan	113	1089	1194	280
Moldavija	114	1109	1183	490
Rusija	100	1468	875	303
Tadikistan	113	907	2136	240
Turkmenistan	112	770	1631	2710
Ukraina	94	1650	4735	876
Uzbekistan	97	415	1232	1550
Estonija	263	1073	89	47,6
Latvija	172	949,7	109	35,8
Litva	216,4	1620	410,7	72

Izvor: Bujas, G.: "Stabilizacijom gospodarskog rasta", Mikrorad, 1996., str.127.

Dio inflacije je tranzicijskog karaktera i neizbježan je. U 1993. godini on je uključivao porast cijena zbog uvođenja modifikacije poreza na dodanu vrijednost (VAT), što je rezultiralo većim razinama poreza što su ga uplaćivali krajnji potrošači. VAT je uveden u Češkoj i Slovačkoj u siječnju, a u Poljskoj i Rumunjskoj u srpnju 1993⁶⁶. U Mađarskoj je Vat bio na snazi nekoliko godina prije. Bugarska je prihvatila VAT 1993. s time da se realizira od travnja 1994. Povećanju cijena u vezi uvođenja s VAT-om pripisuje se gotovo polovica godišnje inflacije u Češkoj i Slovačkoj, a 1/3 u Mađarskoj. Drugim zemljama veći dio inflacije bio je

⁶⁶ Bujas, G.: Stabilizacijom gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 126.

ukorijenjen mnogo dublje u strukturi cijene koštanja i potražnje, na što upućuje porast stope minimalnih plaća. U takvim okolnostima inflacija nije bila samo prolazna pojava.

Inflacija je bila najopasnija u Rumunjskoj gdje su se pridružile izravne i neizravne dotacije državnim poduzećima, a novac je tiskan za financiranje deficita. Potkraj 1993., Rumunjska je donijela novi makroekonomski stabilizacijski program koji je podržao Međunarodni monetarni fond sa stand by aranžmanom.

5 STABILIZACIJA HRVATSKOG GOSPODARSTVA

Inflacija u Hrvatskoj je u razdoblju od 1991. do 1993. izazvana je strukturalnim promjenama – društveno ekonomskim preokretom, tranzicijom uz turbulentne ekonomske i političke uvjete, uz prisutstvo recesije i rata. Raspadom SFRJ, Hrvatska je samostalno zakoračila u proces tranzicije, ali uz istovremeni gubitak deviznih rezervi. Stanje u kojem se zatekla Hrvatska, koje karakterizira drastičan rast cijena, nezaposlenosti i pad ekonomske aktivnosti bilo je karakteristično za gotovo sve tranzicijske zemlje.

5.1 Stanje hrvatskog gospodarstva prije stabilizacije – osnovni razlozi stabilizacije u Hrvatskoj

U Hrvatskoj je zaposlenost u društvenom (državnom) sektoru pala za 33,3 posto. U vrijeme rata inflacija je uobičajeno potaknuta povećanim pritiskom na proizvodne kapacitete zbog potrebe vojne industrije, manjkom široke robe potrošnje, te nedostatkom fiskalnih prihoda koji se financiraju proračunskim deficitom. Može se pretpostaviti da bi se inercijska inflacija koja je vukla korijene iz hiperinflacije s kraja 80-tih i brzo gubila snagu tijekom 1990. godine, u uvjetima u kojima se našla Hrvatska u razdoblju od 1991. godine nadalje, vjerojatno stabilizirala na niskoj godišnjoj razini, da se tome nisu ispriječile povijesne okolnosti. Nakon donošenja stabilizacijskog programa, odnosno napuštanja mehanizma indeksacije u listopadu 1993. godine, u narednoj 1994. godini inflacija bila negativna, sa realnim padom cijena od 2 do 3 posto.

Mehanizam indeksacije cijena u privredi i štednja u njemačkim markama mogu poslužiti kao autonomni generator hiperinflacije. Hrvatska je povijesno, zbog pripadnosti bivšoj SFRJ, iskusila razdoblja inflacije različite dinamike, koji su bili obilježeni kako devalvacijama tako i plivajućim tečajem dinara. Ekonomski sudionici, poduzeća, kućanstva, razvili su kroz indeksaciju cijena i deviznu štednju djelotvorne mehanizme prilagođavanja, kao i očekivanja povezanosti između stope inflacije i stope deprecijacije. Zahvaljujući povijesnoj prisutnosti visokih stopa inflacije i deprecijacije, privredni subjekti i domaćinstva su se odmah prilagodila

deprecijaciji HRD, pri čemu su politikom indeksacije cijena i djelovanja na crnom tržištu omogućili njenu opstojnost i aktivno sudjelovali na njenu dinamiku.⁶⁷

Prvi inflacijski udar, nakon smirivanja hiperinflacije u SFRJ, nastupio je kao posljedica devalvacije od 28,57 posto iz siječnja 1991. godine.⁶⁸ Nakon toga slijedilo je još pet devalvacija HRD da bi se od sredine 1992. godine prešlo na plivajući tečaj. U tom razdoblju razvila se povratna sprega između politike deprecijacije i indeksacije cijena u ekonomiji koja je u osnovi predstavljala nelinearan proces uvjetovan sljedećim čimbenicima:⁶⁹

- Različitim vremenskim prilagođavanjem cijena na stopu deprecijacije kod različitih privrednih subjekata;
- cijenama energenata koji djeluju kao dopunski udar na gornji proces u smislu aktivnog generiranja inflacije;
- različitim anticipiranjem inflacije/deprecijacije privrednih subjekata kod određivanja fiksnih cijena za određeni budući termin (npr. Odgođenja plaćanja preko mjesec dana);
- varijabilnošću relativnih cijena.

Potrošači suočeni sa navedenim situacijama, kako bi očuvali svoju realnu vrijednost dohotka, pribjegavaju supstituciji domaće valute njemačkom markom ili stvaranjem robnih zaliha iznad tekućih potreba kućanstava. Plaće nisu pratile dinamiku rasta cijena, došlo je do inflacijskog oporezivanja dohotka i kućanstva su bila prisiljena trošiti svoje devizne uštede (dugoročne i kratkoročne).

Vremenski interval u kojem su promatrane promjene stope inflacije i kretanje tečaja HRD u odnosu na DEM, iznosi jedan mjesec i određen je dinamikom kojom je Hrvatska vlada pratila cijene proizvoda i usluga, te predviđala buduće stope inflacije i deprecijacije valute.

Glavni razlog zbog kojeg je Hrvatska morala ući u proces stabilizacije je ekonomska kriza koja se pojavila krajem 80-tih i početkom 90-tih godina, a s vremenom se neprekidno produbljivala. Osim same ekonomske krize, veliki utjecaj na proces stabilizacije imao je pritisak međunarodne zajednice, te tada već ojačani val priključivanja modernom tržišnom

⁶⁷ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

⁶⁸ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

⁶⁹ Isto.

gospodarstvu, koji je zahvatio i ostale europske države u tranziciji, slijednice bivšeg socijalističkog sustava.

Do poremećaja u gospodarskim prilikama Hrvatske došlo je zbog napuštanja dotadašnje ekonomske politike, te ulaskom u rat. Osnovni uzroci negativnih tendencija su loša struktura gospodarstva te restriktivna monetarna politika.⁷⁰ Ona je povisila kamatne stope i preopteretila porezne obveznike, što je dovelo do nekonkurentskog položaja cijele privrede. To se pogoršanje očitovalo prvenstveno u smanjenju sredstava kojima privreda samostalno raspolaže, u slabljenju njezine kumulativne sposobnosti te u povećanju zaduženosti i kreditne ovisnosti. Bila je upitna održivost tekuće proizvodnje. Gubici su se taložili iz godine u godinu pa se tako udio duga u dohotku povećao s 1,8 posto u 1980. na 8,1 posto u 1998.⁷¹

Ogromni problemi u gospodarstvu moraju se pripisati transformaciji socijalističke ili postsocijalističke privrede u tržišnu te ostalim političkim i ekonomskim procesima uzrokovanih tranzicijom.

Početak devedesetih godina Hrvatska nije imala formirano nacionalno gospodarstvo. Hrvatska je u ratu osim ljudskih stradanja, pretrpjela i velike izravne štete uzrokovane okupacijom, razaranjima, i troškovima obrane. Sredinom 1990-tih Vlada RH je formirala Komisiju za procjenu šteta koja je sama utvrdila da ukupne direktne i indirektno ratne štete Republici Hrvatskoj od 1990. do 1995. iznose 37 milijardi USD.⁷² Loš proces pretvorbe i privatizacije uvelike je pridonio ekonomskoj krizi Republike Hrvatske.

Osnovna teza privatizacije da je privatno vlasništvo efikasnije od državnog, odnosno društvenog, što je između ostalog i temeljna premisa tržišnog gospodarstva. Ono što je najveći problem privatizacije unutar stabilizacijske politike jest da je ona postala sama sebi svrhom, zbog toga je svoje ostale ciljeve poput ulaganja u modernizaciju proizvodnje, povećanje zaposlenosti, obrazovanje radne snage, razvoj i slično učinila sekundarnim ili ih je u većini slučajeva izgubila.⁷³

⁷⁰ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

⁷¹ Isto.

⁷² Isto.

⁷³ Santini, G.: 4.listopad 1993.- 4.listopad 2011., preuzeto sa <http://www.rifin.com/rifins-news/1420--4-listopad-1993--4listopad-2011->, 08.03.2019., 11:17

Produbljanje krize uzrokovao je i dug prouzročen sanacijom banaka koje su neposredno nakon toga prešle u vlasništvo inozemnih investitora. Sanacijom je stvorena glavnica javnog duga od 5,5 milijardi USD dok je samom prodajom banaka ostvareno 3,9 milijardi USD.⁷⁴

Dugotrajna primjena restriktivne tečajne politike dovela je do apreciranog tečaja kune što se direktno odrazilo na povećanje uvoza i uništenje velikog dijela prerađivačke industrije. Istodobno, takva je politika dovela i do velike nezaposlenosti.

5.1.1 Konceptija stabilizacije hrvatskog gospodarstva

Glavne karakteristike hiperinflacije u Hrvatskoj su kombinacija restriktivne monetarne politike, visokih kamatnih stopa, niskih državnih izdataka, ali stvara se nezaposlenost, negativna stopa rasta i stečajevi u poslovnom svijetu. Početkom 1990. slično stanje bilo je i u Hrvatskoj uz dodatne poteškoće (ratne štete, problemi tranzicije, gubitak tržišta).

Sve je rezultiralo velikim padom proizvodnje. Industrijska proizvodnja u RH 1993. bila je niža nego 1990., a inflacija je bila neizbježna, potom 1992.g. nastupila je hiperinflacija.

Najčešći uzroci hiperinflacije su:

- Budžetska kriza – podrazumijevamo mogućnost realnog financiranja državne potrošnje,
- Nemogućnost zaduživanja u zemlji ili inozemstvu.

Ostvarenje programa bilo je predviđeno u tri faze:⁷⁵

- Glavni cilj je bio postizanje brze dezinflacije,
- Intenziviranje strukturnih promjena u privredi,
- Osigurati ekstremnu konvertibilnost, te čvrste temelje za indikativan ekonomski rast.

Hrvatski Sabor prihvatio je prvi od dva gospodarska stabilizacijska programa Vlade RH u prosincu 1992.g. Tim je programom bila predviđena stabilizacija gospodarstva u mirnodopskim uvjetima u skladu s tržišnim načelima. Obzirom da su se rat i ratna zbivanja produžila više od očekivanog, bilo je nužno prilagoditi stabilizacijsku politiku takvim vanjskim

⁷⁴ Santini, G.: 4.listopad 1993.- 4.listopad 2011., preuzeto sa <http://www.rifin.com/rifins-news/1420--4-listopad-1993--4listopad-2011->, 08.03.2019., 11:17

⁷⁵ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa www.https://hrcak.srce.hr/33878, 8.7.2018., 02:00

prilikama. Program je objavljen 4.10.1993. godine i tim datumom službeno je započela prva faza stabilizacije.⁷⁶

Opći ciljevi naznačeni u dokumentima integralnog stabilizacijskog programa bili su stabiliziranje i jačanje hrvatskog gospodarstva, stvaranje tržišne klime i prikladne vlasničke strukture sa smanjenom ulogom države u gospodarstvu, zaštita najsiromašnijih od razarajuće moći preraspodjele u uvjetima hiperinflacije, te stvaranje pretpostavki za stabilan razvitak i rast. Naglasak hrvatskog Stabilizacijskog programa bio je na njegovoj dugoročnosti. Bilo je zamišljeno da se ciljevi postavljeni u Programu ostvaruju u tri faze koje su se djelomično preklapale.

Prva faza stabilizacije je kratkoročno antiinflacijski program kojem je zadaća bila pružanje podrške radikalnim zahvatima gospodarskog sustava, namijenjena otklanjanju glavnih generatora inflacije. Antiinflacijski program smanjivanja hiperinflacije predstavio je prvu fazu Stabilizacijskog programa. Osnovni cilj te prve faze programa bio je smanjenje inflacije sa razine 30 posto mjesečno na 10 posto do kraja 1993., kao i održavanje inflacije u 1994. na razini ispod 5 posto.⁷⁷

U prvoj fazi naglasak je bio stavljen na heterodoksne antiinflacijske mjere – na politiku tečaja, na monetarnu politiku te na politiku plaća uz intenzivnu podršku fiskalne politike radi smanjivanja fiskalnog deficita. Istovremeno se načinom korištenja tih instrumenata u prvoj fazi signaliziralo njihovo korištenje u fazama koje dolaze kasnije.

Ostvarenje potrebnih uvjeta za dugoročno obaranje inflacije pripadalo je drugoj fazi stabilizacije za koju je bilo predviđanje da traje od prosinca 1993. do lipnja 1994. Ona je morala obuhvatiti ubrzanu privatizaciju i demonopolizaciju, konačno uravnoteženje državnog proračuna i početak dugoročnog procesa sanacije banaka. Otklanjanje ukupne fiskalne neravnoteže bila je središnjica druge faze stabilizacijskog programa. Kratkoročne mjere za obaranje inflacije mogle su pružiti značajnu podršku otklanjanja fiskalnih neravnoteža.

Cilj treće faze Stabilizacijskog programa bio je uspostava konvertibilnosti domaće valute, trajno obaranje stope inflacije na razinu nižu od 10 posto godišnje, i uspostava odgovarajuće dugoročne unutrašnje i vanjske ravnoteže.⁷⁸ Mjere za ostvarivanje postavljenih ciljeva obuhvaćale su monetarnu politiku, fiskalnu, politiku plaća, politiku privatizacije,

⁷⁶ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Vlada RH, Provedba stabilizacijskog programa, Zagreb, listopad, 1993.

restrukturiranja i demonopolizacije, politiku zapošljavanja, socijalnu politiku, politiku sanacije banaka te razvijanje financijskih tržišta.

Upotrijebljena je antiinflacijska šok politika kao i drugi instrumenti takvih programa.⁷⁹

- Iznenađna devalvacija ekonomske valute i fiksiranje za čvrstu valutu,
- smanjivanje i usporavanje novčane mase,
- ukidanje indeksacije cijena i plaća,
- nastojanje da se smanji budžetska potrošnja,
- osamostaljivanje središnje banke.

5.1.1.1 Instrumenti monetarne politike

Najavljeni instrumenti monetarne politike za obaranje inflacije u Hrvatskoj bili su nominalni tečaj, primarni novac, reguliranje eskontne stope HNB-a.

Nominalni tečaj tadašnjeg hrvatskog dinara prema njemačkoj marki bio je središnji monetarni instrument za provođenje stabilizacijske politike. Utvrđen je gornji intervencijski tečaj. Tada je bilo upitno treba li fiksirati nominalni tečaj, utvrditi gornju granicu obrane tečaja ili dopustiti da se tečaj slobodno formira na tržištu. Odluka o odabiru mjere ovisila je o ocjeni zatečenog stupnja demonetizacije i gospodarstva i moguće demonetizacije, zatečenog stanja supstitucije novca i moguće povratne supstitucije novca. Kao bitan faktor u borbi protiv inflacije uvedena je i indeksacija domaće valute prema tečaju marke. Iznenađno je devalvirao hrvatski dinar, fiksiranjem tečaja (tečajno sidro) uveden je tečaj 1 DEM= 4,444 HRD⁸⁰

Rušenje inflacije putem tečaja izgledalo je u početku kao vrlo uspješna mjera koja će kasnije rezultirati puno dubljim problemima od početne inflacije. Najavljeno je da će stopa rasta primarnog novca u prvim mjesecima primjene Stabilizacijskog programa biti određena oko stope promjene nominalnog tečaja. Takva neizvjesnost monete posljedica je velike neizvjesnosti dezinflacijskih učinaka, održivosti politike plaća i potražnjom za domaćom i stranom valutom. Na taj način NBH-u je postavljen prostor diskreciji, umjesto da se utvrđuju monetarna pravila.

⁷⁹ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

⁸⁰ Isto.

Pad tržišnog tečaja zbog brze povratne supstitucije novca doveo je središnju banku u poziciju da se potpuno povuče s deviznog tržišta i da odredi pravila kretanja primarnog novca ili da provodi politiku netransparentnog tečaja nenajavljenim intervencijama na tržištu. Eskontna stopa Hrvatske narodne banke određena je u skladu s ostalim monetarnim instrumentima.

Projekt reforme fiskalnog sustava RH jedan je od najopsežnijih i najzahtjevnijih zadataka u sklopu Stabilizacijskog programa. Opseg tog projekta izlazi iz same definicije državnog sektora gospodarstva u širem smislu. Razdoblje nakon primjene Stabilizacijskog programa bilo je obilježeno i suštinskim i tehničkim promjenama u sustavu fiskalne politike. Kratkoročne mjere fiskalne politike, koje su stupile na snagu danom objave Stabilizacijskog programa, sastojale su se od smanjivanja opće stope poreza na promet na 40 posto, a za neke proizvode smanjenje je bilo i veće.⁸¹ Uvedena je i opća uvozna pristojba od 10 posto čime je smanjena uvozna pristojba za finalne proizvode uz ukinuće svih uvoznih olakšica. Odlučeno je da će se fiskalna neravnoteža financirati prodajom državne imovine. Dugoročno otklanjanje deficita provodi se dugoročnim mjerama ekonomske politike kao što su privatizacija i restrukturiranje. Glavni strateški cilj fiskalne politike bio je uravnoteženje proračuna, smanjenje javnog duga uz efikasniju naplatu poreza te smanjenje ukupne porezne presije. Operativni cilj fiskalne politike u Programu bio je reforma poreznog sustava radi postizanja njegove kompatibilnosti s fiskalnim sustavima ostalih zemalja tržišne ekonomije.

5.1.1.2 Politika plaća

Politika plaća u sklopu Stabilizacijskog programa imala je zadaću spriječiti da se inercija dinamike rasta plaća, zasnovana na indeksaciji, prenese u naredne mjesece i da se stvori troškovni pritisak na rast cijena, tj. da rast plaća apsorbiranjem sredstava ne ugrozi financiranje proizvodnje u uvjetima predviđene restriktivne monetarne politike. Rast plaća bio je usklađen s očekivanim rastom cijena i s najavljenom dinamikom deprecijacije tečaja, primarnog novca, i mjesečnom eskontnom stopom.

⁸¹ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

U prvom tromjesečju provođenja programa, u odnosu na tromjesečje prije, porastao je udio plaća i naknada u dodatnoj vrijednosti poslovnog sektora. To je pridonijelo i porastu udjela poreza vezanih uz plaće, a to je zajedno s porastom indirektnih poreza rezultiralo značajnim porastom udjela ukupnih poreza i padom udjela profita.

5.2 Stanje hrvatskog gospodarstva nakon provedene stabilizacije

Da bi se stvorila objektivna slika o uspješnosti Stabilizacijskog programa, potrebno je sagledati postignute rezultate te usporediti s nama sličnim državama koje su također prošle tranziciju. Prosječna mjesečna razina industrijske proizvodnje je porasla 1994. godine, te je 1995. godine bila za 0,3 posto više nego prethodne godine.

Uvjeti pod kojima se odvijala industrijska proizvodnja tijekom 1995. godine u odnosu na uvjete iz 1994. godine se promijenila. Brza remonetizacija ekonomije pri stabilnim cijenama, zajedno sa rastućim izvozom, te djelovanje uvoza davala je impuls rastu proizvodnje, koji se iskazao u svim ključnim granama gospodarstva (osim kožne obuće i galanterije). U 1995. godini uvjeti su se diferencirali te su utjecali na kretanje pojedinih segmenata industrijske proizvodnje⁸².

Izvoz roba u 1995. godini zabilježio je rast. Izvoz je bio ključni 1995. koji je doprinosa rastu, a to znači da nije dovodio do pada proizvodnje niti u jednoj od ključnih industrijskih proizvodnji. Struktura izvoza u 1995. je slična strukturi u 1994. godini. Ta proizvodnja kreirana je za veće, platežno sposobnije i zaštićeno domaće tržište i za bolje veze sa svjetskim tržištem⁸³. Događanja na svjetskom tržištu ne samo na domaćem području Hrvatske imalo je odraz na strukturu izvozne ponude. Iduća tablica prikazuje robnu razmjenu s inozemstvom u 1995. godini.

⁸² Bujas, G.: Stabilizacijom gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 127.

⁸³ Isto.

TABLICA 3: ROBNA RAZMJENA S INOZEMSTVOM U 1995.GODINI

	IZVOZ		UVOZ		SALDO	Indeks 1995./1994.	
	Iznos	Udio	Iznos	Udio		Izvoz	Uvoz
Ukupno	4633	100	7510	100	-2877	108,7	143,6
Europska Unija	2672	57,7	4664	62,1	-1992	105,6	150,6
Italija	1098	23,7	1366	18,2	-268	120,7	137,3
Njemačka	997	21,5	1509	20,1	-512	105,9	136
EFTA	59	1,3	219	2,9	-160	90,6	195,8
Zemlje bivše Jugoslavije	1061	22,9	850	11,3	211	109,6	148,5
Slovenija	608	13,1	805	10,7	-197	109,3	148,8
Zemlje bivšeg SSSR-a	185	4	224	3	-39	105,5	88,1
Zemlje Istočne Europe	229	4,9	473	6,3	-244	119	152,6
Ostale zemlje	427	9,2	1080	14,4	-653	129,7	122

Izvor: Bujas, G.: Stabilizacijom gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 142.

U hrvatskom izvozu čelno mjesto imaju četiri zemlje: Italija, Njemačka, Slovenija i BiH koje apsorbiraju većinu izvoza, a ostatak ide na još tri zemlje a to su Austrija, Rusija, Francuska. Strukturu hrvatskog izvoza, strukturu proizvodnje, determinira struktura potražnje na tržišta ovih zemalja, uključujući i konkurenciju.

Uvoz roba u 1995. godine dosegao je vrijednost od 7,510 mil. USD i za 43,6 posto je veći nego u 1994. godini⁸⁴. Tijekom 1995. godine zabilježen je deficit u robnoj razmjeni s inozemstvom od 2.872 mil. USD i on je tri puta veći nego u 1994 godini. U 1994. godini on je iznosio 969 mil. USD.

Deficit u robnoj razmjeni i lošiji rezultati u turizmu u razdoblju od siječnja – listopad 1995. godine iznosio je 1.890 mil. USD ili oko 13 posto bruto domaćeg proizvoda i tako povećao razinu agregatne ponude iznad domaće proizvodnje.

Ekonomski odnosi s inozemstvom predstavljali su osnovu za kreiranje novca. Količina primarnog novca povećana je tijekom 1995. godine za oko 2 mil.kn ili za 42,01 posto u okviru gotovog novca u opticaju povećan za 707 mil. kn ili za 26,6 posto⁸⁵. Uz istodobni rast depozitnog novca porasla je novčana masa. Usporedno s takvim kretanjem deviznih rezervi centralne banke i iz tog proizlazećeg kreiranja domaćeg novca, otplatom anuiteta po osnovi

⁸⁴ Bujas, G.: Stabilizacijom gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 143.

⁸⁵ Isto, str. 143.

stare devizne štednje i rastom štednje u devizama povećana su tijekom 1995. godine i devizna sredstva u poslovnim bankama, što je u ukupnosti rezultiralo porastom kunske protuvrijednosti deviznih depozita i povećanjem njihovih udjela u strukturi ukupnih likvidnih sredstva sa 48,4 posto potkraj 1994., na 54,9 posto u prosincu 1995. godine u kojim uvjetima su ta sredstva porasla tijekom 1995. godine za 39,3 posto. Takva situacija se u 1995. godini odrazila na stabilnost tečaja i cijena. Tečaj kune prema DEM kao vodećoj nominalnoj valuti je tako deprecirao za 2,0 posto dok su cijene na malo porasle za 3,7 posto a cijene proizvođača industrijskih proizvoda za samo 1,6 posto što je kao tendencija nastavljeno i u siječnju 1996. godine označavajući sada već 27-mjesečni kontinuitet niske inflacije⁸⁶.

Kamatne stope su porasle sa 17,8 posto krajem 1994. godine, na 27,2 posto krajem 1995. godine. Ukupna gospodarska situacija iz 1995. promijenila se u 1996. Promjene su proizlazile iz geopolitičke sfere tijekom 1996. U tom pravcu trebalo je djelovati: povoljna turistička sezona, koja je trebala povećati ukupnu potražnju za robama i uslugama na domaćem tržištu; krediti međunarodnih financijskih institucija za sanaciju banaka, krediti poslovnih banaka, koji su mogli djelovati na smanjenje cijene novca, promjene u strukturi prihoda i rashoda državnog proračuna za 1996. godinu⁸⁷. Tablica na idućoj stranici prikazuje državni proračun 1996. godine.

⁸⁶ Bujas, G.: Stabilizacijom gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 143.

⁸⁷ Isto, str. 145.

TABLICA 4: DRŽAVNI PRORAČUN 1996.

	Ostvarenje 1995.	Proračun 1996.	Struktura u posto		INDEKSI 1996./1995.
			1995.	1996.	
UKUPNI PRIHODI	27981	31085	97,5	93,4	111,1
1. TEKUĆI PRIHODI	27287	30147	95,1	90,6	110,5
1.1. POREZNI PRIHODI	26505	19076	92,4	87,4	109,7
-porez na promet i trošarine	17746	19635	61,8	59	110,6
-porez na dohodak i dobit	4507	4851	15,7	14,6	107,6
-carine i pristojbe	3939	4400	13,7	13,2	111,7
ostali porezi	313	190	1,1	0,6	60,7
1.2. NEPOREZNI PRIHODI	782	1072	2,7	3,2	137,1
2. KAPITALNI PRIHODI I DOTACIJE	594	938	2,1	2,8	157,9
3. DOTACIJE	100	0	0,3	0	0
UKUPNI RASHODI	28696	33268	100	100	115,9
1. TEKUĆI RASHODI	25495	26409	88,8	79,4	103,6
- dobra i usluge	20744	19913	72,3	59,5	96
- kamate	1392	1541	4,9	4,4	104,2
subvencije i transferi	3369	5045	11,7	15,2	149,7
2. KAPITALNI RASHODI	2980	5213	10,4	15,7	174,9
3. NETO POSUDBE	221	1647	0,8	5	745,2
SUFICIT/DEFICIT	-715	-2183	-2,5	-6,6	305,3
1. FINANCIRANO IZ INOZEMSTVA	686	2766	2,4	8,3	403,2
2. FINANCIRANO U ZEMLJI	29	-583	0,1	-1,7	--

Izvor: Bujas, G.: Stabilizacijom gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996., str. 147.

Osnovne karakteristike proračuna 1996. godine su smanjenje poreza na promet, promjene u strukturi potrošnje, deficitno financiranje znatno povećanih rashoda.

Proračun je iznosio 33,3 mlrd kn i bio je veći od ostvarenog proračuna za 1995. Proračunski prihod namjeravao se prikupiti porezima i drugim izvorima iz tekućih prihoda, prihodima od prodaje poduzeća i stanova, i novim neto zaduživanjem države po osnovi inozemnih zajmova. Prirast prihoda prodaje od poduzeća i stanova te novim zaduživanjem po

osnovi inozemnih zajmova činio je 53 posto prirasta državnog proračuna u 1996. godinu i determinirao je brži rast od očekivanog rasta bruto domaćeg proizvoda u 1996. pri nižem oporezivanju. Predloženo je smanjenje stope poreza na promet, s odgovarajućim deflacijskim učinkom koji bi povećao realnu platežnu sposobnost stanovništva i potražnju za proizvodima.

Obzirom na proračunske prihode, konstruirana je i odgovarajuća struktura rashoda državnog proračuna. U sferi proračunskih rashoda trebao se smanjiti udio tekućih troškova čime se trebao ostvariti suficit u sferi proračunskih transakcija.

Promjena determinanti gospodarske situacije 1995.godine vidljive su u 1996., ali ekonomisti su upozoravali na oprez u očekivanjima globalnih promjena u kratkom roku. Nakon završetka druge faze stabilizacijskog programa, preduvjet za stabilan rast, koji je u narednim godinama trebao rezultirati stopom od šest do sedam posto godišnje, uz uvjet stabilnih cijena, s mjesečnom inflacijom od dva do tri posto. Kako bi se to postiglo, potrebno je bilo poticati restrukturiranje, ne samo tehnološko već i kadrovsko. Proces restrukturiranja će ići tempom kojim dozvoljava domaća i inozemna sredstva. Financijska sredstva 1996. godine trebala su se povećavati, i to iz nekoliko izvora. Povećanje izvoza i usluga putem turizma i prometa, trebao je biti onaj izvor financijskih resursa koji je izravno povezan s gospodarskim rastom. Ostali oblici dugoročnog stranog i domaćeg kapitala čiji su vlasnici smatrali da bi bilo profitabilno investirati u Hrvatsku, povlačenjem deviznih štednji iz kućne štednje i inozemstva, trebalo je biti tako alocirano da potaknu gospodarski rast. Profit je ovisio o relativnoj cijeni. Odnos cijena bila je ključna odrednica sposobnosti ekonomske aktivnosti da plaća cijenu investiranog kapitala u prošlosti.

Najvažnije je bilo da se tijekom 1996.godine u Republici Hrvatskoj tržištima dopustilo da počnu uspostavljati takve odnose cijena koji će usmjeravati investicijske odluke prema aktivnostima sposobnima da dugoročno plaćaju cijenu kapitala. To se posebno odnosilo na odnos domaćih i inozemnih cijena koje su bile povezane s izvozom, uvozom i tečajem. Prestankom rata kao uvjetom dotoka kapitala i širenja tržišta zaustavio se silazni trend u hrvatskom gospodarstvu (stopa rasta, nelikvidnosti, progresija, proračunskog deficita) što je imalo odraz na porast stope gospodarskog rasta. Sigurno je bilo da će država zbog posljedica rata biti alokator koji vodi računa o prostornom ujednačavanju mogućnosti za budući ekonomski rast. To je pokazivao proces restrukturiranja koji je započeo u bankarstvu i koji je trebao jamčiti tržišnu orijentaciju nove ekonomske strukture do čega dovodi i promjena bankarskih načela na plasman proračunskih sredstava za obnovu i razvitak. Primjer je transformacija hrvatske banke za obnovu i razvitak koja je osnovana 1992. godine sa ciljem da

financira obnovu. Zakon toj banci omogućavao je da se koristi i drugim izvorima sredstava osim proračuna, a to su izdavanje obveznica, uzimanje kredita u zemlji i inozemstvu i prihodovanje premija osiguranja za izvozne poslove. Novac koji se iz proračuna slijevao u gospodarstvo koristio se tako da privreda ima veće koristi, jer je briga o povratu novca bila veća, a državni troškovi manji. Hrvatska kreditna banka za obnovu bila je priključena na državni proračun, banke su od nje pozajmljivale sredstva i najčešće su ih koristile za vlastitu likvidnost držeći ta sredstva na računima i hvatajući vlastitu zaradu. Primjer za to je bio nemogućnost kreditiranja brodogradnje, bitne izvozne grane u Hrvatskoj. U procesu restrukturiranja bila je vrlo važna privatizacija i stvaranje jasnih vlasničkih prava. Zakon o privatizaciji koji je tada usvojen trebao je ispraviti sve nepravilnosti iz prvog kruga privatizacije i omogućiti veću fleksibilnost u ovom procesu. Potrebno je bilo slamati birokratske otpore bržoj privatizaciji, sprječavati i sankcionirati nezakonite pretvorbe i provesti denacionalizaciju na primjeren način. Trebalo je voditi računa o dijelu kuponske privatizacije tzv. Vaučera. Po uzoru na Češku i Poljsku trebalo je osnivanjem investicijskih fondova spriječiti sve zlouporabe koje su se mogle pojaviti s kuponima. Privatni sektor trebao je postati okosnica hrvatskog gospodarstva. Važan je bio i razvoj nove proizvodne strukture koja bi rezultirala novim radnim mjestima odnosno visokim stopama zaposlenosti.

Sve zemlje u tranziciji imale su poteškoća strukturnih deformacija koje su nastale nedostatkom tržišta. Posljedica toga je niska konkurentnost i izoliranost od trendova svjetskog tržišta. Hrvatska je u odnosu na ostale zemlje u tranziciji bila u boljem položaju, jer su pomaci tržišta u obliku jačanja institucija i mehanizama tržišta započeli znatno ranije, još u reformskom razdoblju. Temeljna zadaća ekonomije, tako i politike tranzicije je stvaranje takvog makroekonomskog okruženja u kojem će se moći ostvariti gospodarska učinkovitost i politička demokratičnost. Prve korake u tom pravcu Hrvatska je učinila svojim stabilizacijskim programom i u tom kontekstu je monetarna sfera dobila funkciju koja joj pripada tako da su sve mješavine fiskalnog karaktera (razne vrste selektivnih kredita i slično), prestale opterećivati monetarnu politiku. Tri ključna elementa u suvremenom poimanju makroekonomske stabilizacije: prvo, stavljanje inflacije pod kontrolu, što znači svesti inflaciju prema općem dogovoru na jednoznamenkastu godišnju stopu; drugo reduciranje proračunskog deficita, što znači učiniti ga prihvatljivim, i treće, uravnotežiti vanjsko trgovinsku bilancu. ⁸⁸Ovako

⁸⁸ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa: [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

shvaćena stabilizacija bila je pretpostavka gospodarskog rasta bez čega nema rasta standarda, novih radnih mjesta, pa ni otvorenosti hrvatskog gospodarstva.

Hrvatsko gospodarstvo, oslabljeno ratom, ušlo je u razdoblje hiperinflacije, čije je razorno djelovanje iskrivilo tržišne signale i kriterije uspješnosti poslovanja. To je imalo za posljedicu pad društvenog proizvoda, dohodaka i domaće agregatne potražnje. Domaći novac prestao je vršiti funkciju mjere vrijednosti i nositelja štednje i funkciju platežnog sredstva. Politika ekonomske stabilizacije u Hrvatskoj se provodila od listopada 1993. U listopadu 1993., inflacija je srušena sa 38,7 posto na 1,4 posto u studenom.⁸⁹ Obaranje inflacije unijelo je stabilnost u poslovanje, likvidiralo inflatorna očekivanja i omogućilo planiranje u realnim izrazima. U prosincu 1993., došlo je do deflacije od 0,5 posto i ona karakterizira gotovo cijelu 1994. Uspostavljanje fiksnog deviznog tečaja i visokog stupnja unutarnje konvertibilnosti također je rezultat stabilizacijske ekonomske politike.

U ocjeni stanja hrvatskog gospodarstva kao varijable obrađene su BDP, proizvodnja, zaposlenost, a u ocjeni makroekonomske politike rast proizvodnje i zaposlenosti. Nakon naglog pada BDP-a 1991., osobito u 1992., BDP bilježi nagli porast sve do 1998. Od 1994 do 1997 BDP u Hrvatskoj je rastao po visokim stopama, što je u skladu s teorijom i iskustvom sličnih na tečaju usidrenih stabilizacijskih programa koji su se provodili u svijetu. Od 2002. bilježi daljnji rast, da bi tek u 2003. premašio vrijednosti iz 1990. godine.

⁸⁹ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa: [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

TABLICA 5 : STOPA RASTA BDP-A

Godina	Stopa rasta (posto)
1994.	5,9
1995.	6,8
1996.	5,9
1997.	6,8
1998.	2,5
1999.	-0,9
2000.	2,9
2001.	4,4
2002.	5,2
2003.	4,3
2004.	3,8
2005.	3,8

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr/hrv/DBHomepages/Cijene/metodologija.htm - 15.08.2017.,18:47

Politika gospodarskog preporoda u uvjetima niske inflacije i valutne sposobnosti koje se u Hrvatskoj provodi od kraja 1993. godine u potpunosti se potvrdila i opravdala 1995. U 1995 godini zabilježena je inflacija od 3,7 posto. Prema podacima u 1995. godini, maloprodajne cijene bile su 3,7 posto više nego u prosincu 1994.⁹⁰ Trend umjerenog rasta održao se tijekom 1995. godine, a 1994. godina ostala je zabilježena kao godina deflacije. Troškovi života rasli su brže od maloprodajnih cijena i oni su za 1995. godinu ukupno povećani za 4,5 posto.⁹¹

Industrijska proizvodnja nakon pada u 1995., polako se obnavlja u 2004.godini 78 posto iz 1990-te. Broj zaposlenih u industriji kontinuirano se smanjivao i u 2004. te je iznosio 39 posto broja zaposlenih u 1990. Nakon 1996. bilježi se visoka stopa rasta produktivnosti rada u industriji. Izvoz je u cijelom promatranom razdoblju stabilan i kreće se na razini od oko 4,5 milijardi US dolara.⁹² Rast izvoza od 2002. godine rezultat je prije svega pada vrijednosti US dolara. Uvoz kontinuirano ubrzano raste kroz čitav period i time se dobiva naglo pogoršanje u vanjskotrgovinskoj razmjeni, a ukupni se deficit za cijelo promatrano razdoblje penje na 52,1 milijardi US. U skladu s tim pala je pokrivenost uvoza s izvozom. Tendencija povećanja uvoza nije morala biti negativna, jer se povećanjem sirovina i drugog repromaterijala kao i investicijske opreme moglo provesti rekonstruiranjem hrvatskoh gospodarstva prema izvozno

⁹⁰Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa:[www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

⁹¹ Isto.

⁹² Isto.

orijentiranom. Na taj način znatnije bi se povećao BDP. Vidljivo je bilo povećanje uvoza proizvoda široke potrošnje. Ono je potaknuto liberalizacijom i otvaranjem tržišta međunarodnoj konkurenciji, što je jedan od zahtjeva stabilizacijskog programa, ali se na taj način dobar dio domaće proizvodnje morao ugasiti i konsolidirati. Upravo je takav nekontrolirani uvoz robe široke potrošnje stvorio tajno žarište vanjskotrgovinskog deficita.

TABLICA 6: STRUKTURA UVOZA IZRAŽENA U POSTOCIMA [posto]

	1977.	1987.	1997.	2001.	2003.
Proizvodi za reprodukciju (sirovine, poluproizvodi, pogonska goriva, gotovi proizvodi za reprodukciju)	66,9	48,9	48,8	48,9	46,3
Proizvodi za investicije	26,4	25,3	22,3	22	23,3
Proizvodi za široku potrošnju	6,7	25,8	29,3	29,1	30,3

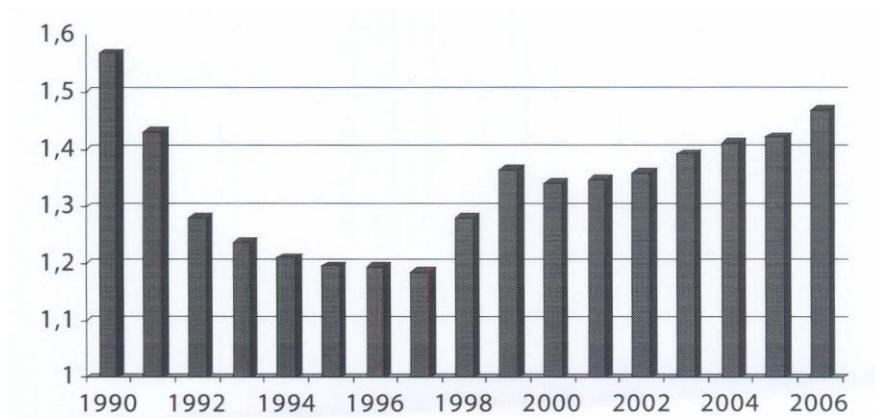
Izvor: O.,Kobsa: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa: www.hrcak.srce.hr/33878, 8.7.2018., 02:00

Inozemni dug u razdoblju od 1994. do 2004. povećao se sa 3 na 30,2 mlrd USD.⁹³ U razdoblju od 1994. do 2000. s iznimkom 1994. i 1998. (neočekivano visoki prihodi PDV-a, što govori i o pogrešno određenoj stopi), prisutan je stalni rast proračunskog deficita. Taj se deficit tijekom godina financirao iz prihoda od privatizacije, ali i zaduživanjem u inozemstvu. Nagli skok u inozemnom dugu 2002., 2003., i 2004., prvenstveno je rezultat ulaganja u infrastrukturu (gradnja autoceste Zagreb – Split).

Broj ukupno zaposlenih kontinuirano se smanjivao u razdoblju od 1990. do 1997., a u 1998. uključanjem zaposlenih u policiji i obrani, nešto je porastao. Tek 2005. broj zaposlenih se izjednačio s brojem iz 1990.

⁹³ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa: www.hrcak.srce.hr/33878, 8.7.2018., 02:00

SLIKA 4: ZAPOSLENOST U MILIJUNIMA

Izvor: Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa: [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

Na smanjenje broja nezaposlenih u 2003. godini utjecala je odluka o pooštrenim mjerama Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, odnosno uvjeta pod kojima netko može biti službeno registriran kao nezaposlen. Kretanja u broju zaposlenih i broju nezaposlenih uvjetovala su porast stope nezaposlenosti, ukupnog aktivnog stanovništva na vrlo visokih 22 posto u 2001. i 2002. godini.

5.3 Usporedba s ostalim tranzicijskim zemljama

Usporedba s ostalim tranzicijskim državama nam služi kako bi se dobila realna slika hrvatskog razvojnog puta. Podaci Bečkog instituta za međunarodnu ekonomsku studiju (WIIW) ukazuju da je Hrvatska do početka 2004. godine imala najveću stopu nezaposlenosti među tranzicijskim zemljama te da u dostizanju predtranzicijske razvijenosti, mjerene BDP-om i industrijskom proizvodnjom, lošije rezultate ostvarivale su jedino Bugarska, Ukrajina, Rusija.⁹⁴ Slična odstupanja bila su vidljiva i kod odstupanja BDP-a po stanovniku od prosjeka za EU. Tu se Hrvatska nalazi u donjem dijelu promatrane grupe zemalja s 44 posto BDP-a po stanovniku EU-a.

⁹⁴ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa: [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

Ostale tranzicijske zemlje nastojale su pored cilja kontroliranog rasta cijena, ostvariti i razvojni cilj koji se iskazuje stopom rasta BDP-a, stopom rasta i izvoza i što manjim trgovinskim deficitom. Monetarnom politikom nastojale su podržati konkurentnost svojih privreda, kako izvoznih sektora tako i sektora izloženih uvoznjoj konkurenciji. Strategija razvitka svake zemlje morala je raspoznati mogućnosti na monetarnom području, osobito u procesu postepenog ulaženja u šire ekonomske, trgovinske i monetarne integracije. Takve integracije zahtjevaju podjednake monetarne uvjete za privredu svih zemalja sudionica tog procesa. Tako "zakon jedne cijene" dovodi postupno do faktora proizvodnosti, kao jedine opcije kojom se može podržati i održavati konkurentnost domaće privrede na jedinstvenom tržištu.

Hrvatski trendovi proizvodnosti rada i zaposlenosti išle su drugačije od trendova ostalih usporedivih tranzicijskih zemalja (Češka, Mađarska, Slovačka, Slovenija). Na razini ukupne privrede udio stope rasta zaposlenih u stopi rasta BDP-a bio je pozitivan do 1998., iako su zasebne stope rasta BDP-a i zaposlenosti bile negativne. Trend smanjenja radne snage u privredi je išao znatno brže od trenda smanjenja BDP-a, što je karakteristično samo za Hrvatsku⁹⁵. Ostale zemlje imale su drugačija kretanja što je vidljivo prvenstveno iz njihovih rastućih stopa rasta BDP-a. Stopa rasta proizvodnosti u svim tranzicijskim zemljama veće su od stope rasta BDP-a. Treba napomenuti posebnosti Hrvatske i njene situacije uzrokovane ratom i izolacijom, ali zatim i lošom monetarnim tečajem i tečajnom politikom koja je bila potpuno usklađena s takvom specifičnom situacijom. Konceptija razvitka u razdoblju od 1995. do 2002. godine sastojala se u neuvažavanju recesijskog i depresijskog stanja gospodarstva, ali i u ignoriranju potrebe za izradom same strategije razvoja.

Hrvatska se uspoređujući s ostalim tranzicijskim zemljama sporije izvlači iz tranzicijske krize, ali najdosljednije ustrojava na monetarnoj politici što bi odgovaralo višoj od ostvarene razine razvijenosti.

Hrvatska je značajno usporila inflaciju u odnosu na druge tranzicijske zemlje i njezino kretanje vrlo je slično kretanju inflacije u razvijenim zemljama.

Od Stabilizacijskog programa iz 1993. hrvatski je dinar, danas kuna, vezan za njemačku marku, danas euro, što znači da je Hrvatska dugoročno prihvatila kretanje gospodarstva Njemačke, odnosno zemalja koje su uvele euro. Prihvatiti kriterije razvijene zemlje, vežući se

⁹⁵ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa: [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

za njezinu valutu, znači da zemlja koja je uvela fiksni tečaj svoje valute u odnosu na referentnu valutu može ostvariti ciljeve ekonomske politike preostalim instrumentima ekonomske politike. Drugim riječima zemlja koja je fiksirala svoj tečaj smatra da može osigurati rast, produktivnost rada reforme zemlje, ili što je isto rast dohotka per capita⁹⁶. Ukoliko to nije u stanju ispuniti, slijedi rast deficita platne bilance što rezultira rastom inozemnog duga. Rast inozemnog duga znači da ćete u budućem razdoblju "nadoknaditi" inferiornost svog gospodarstva. Poučan je u tom pogledu slučaj Slovenije i u tom svijetlu valja promatrati kretanje slovenskog gospodarstva prije i poslije uvođenja eura.

Hrvatska se po stupnju svog razvoja nalazi na sredini svjetske rang liste razvijenosti mjereno dohotkom per capita, što znači nivo inflacije, u ekonomskom pogledu, intrigantnim pokazateljima. Naime, ako imamo prirodnu stopu nezaposlenost, nema razloga da nemamo prirodnu stopu inflacije. Očekivati je da razvijene zemlje svojom iznadprosječnom produktivnošću imaju manju stopu prirodne nezaposlenosti i manju stopu "prirodne" inflacije⁹⁷. Nerazvijene zemlje morale bi imati veću prirodnu stopu nezaposlenosti i veću stopu inflacije.

Strateški izbor u poslijeratnom razdoblju bio je liberalizacija, zajedno s privatizacijom financijskog i realnog sektora gospodarstva, deregulacija i liberalizacija tržišnih struktura, osobito tržišta rada, s osloncem na fiskalni sustav i politiku kao mehanizme održavanja i uspostavljanja makroekonomske vanjske i unutarnje ravnoteže, bez ikakve podrške monetarne politike.

Riječ o najskupljijoj i u osnovi naivnoj kombinaciji strateških politika, cijela strategija stoga klizi u pojačanoj administrativnoj regulaciji iz koje se još teže izvući. Strategija liberalizacije se osobito vidi na tržištu rada, jer se daljom liberalizacijom namjerava postići što niža cijena rada. Na taj način misli se privući strani kapital i tako povećati stopa rasta BDP-a i zapošljavanja, ali bez uplitanja monetarne i tečajne politike radi uspostavljanja odgovarajućih relativnih cijena koje bi odgovarale razini naše (ne)razvijenosti.

U svim tranzicijskim zemljama u razdoblju od 1990. do 2002. ukupna se razina zaposlenosti smanjivala što je i logična posljedica procesa prelaska na tržišno gospodarstvo. Hrvatska u tome nije imala iznimku. Ona je čak smanjivala ukupnu razinu zaposlenosti u odnosu na Češku i Mađarsku. Indeks industrijske zaposlenosti za cijelo tranzicijsko razdoblje

⁹⁶ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa: www.hrcak.srce.hr/33878, 8.7.2018., 02:00

⁹⁷ Santini, G.: 4.listopad 1993.- 4.listopad 2011., preuzeto sa <http://www.rifin.com/rifins-news/1420--4-listopad-1993--4listopad-2011->, 08.03.2019., 11:17

izrazito je najniže od svih zemalja s kojim se uspoređuje. Važnost industrijske zaposlenosti valja ocjenjivati i u kontekstu otvorenosti privrede i u kontekstu stupnja privatiziranosti gospodarstva. Industrija je naime glavni izvoznik pojedinog gospodarstva.

Krivac za negativne rezultate leži u ukupnoj makroekonomskoj politici koja je za osnovni cilj imala stabilnost cijena i tečaj, a ne razvoj⁹⁸. Tečajna politika koja je provedena kroz Stabilizacijski program dramatično je izmijenila strukturu hrvatskog gospodarstva. Zbog toga prevladavajući postaje sektor trgovine zasnovan na uvozu što je dovelo do povećanja vanjskotrgovinskog deficita, deficita u tekućem računu platne bilance i stupnju zaduženosti.

Ekspanzija uvoza započeta krajem 1994. stimulirana apreciranim tečajem kune, nastavljena je i u idućim godinama. Takva situacija jačanja uvoza utjecala je i na fiskalnu politiku gdje je glavni prihod PDV-a više od 70 posto naplaćen na uvezenu robu, te je pojedinim godinama više od 15 posto rashoda pokriveno stranim kapitalom⁹⁹. Paradoksalno je da Hrvatskoj s aspekta državnih financija odgovara što manji izvoz jer zbog povrata PDV-a dolazi do smanjenja poreznih prihoda. Poticanje uvoza i trgovinskog sektora jedan je od najvećih problema hrvatskog gospodarstva, ali i jedan od glavnih razloga zašto se politika s time ne želi boriti. Naime, ukoliko bi se radikalnijim mjerama krenulo u poticanje izvoza, razvojem proizvodne djelatnosti, a na štetu uvoza i trgovine, to bi dovelo do još većeg proračunskog deficita u prijelaznom razdoblju, na što tadašnja politika nije bila spremna.

⁹⁸ Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa: [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00

⁹⁹ Santini, G.: 4.listopad 1993.- 4.listopad 2011., preuzeto sa <http://www.rifin.com/rifins-news/1420--4-listopad-1993--4listopad-2011->, 08.03.2019., 11:17

6 UTJECAJ GLOBALNIH DOGAĐANJA NA INFLACIJU OD 2019. DO 2023. GODINE

Na inflaciju je uveliko utjecala kriza 2020. godine. Najveći ekonomski pad zabilježen nakon Velike depresije, započet 1929. godine. Uzrok krize je COVID 19 pandemija. Pandemija je uzrokovala najveće globalno zatvaranje ikad u ljudskoj povijesti. Više od trećine svjetskog stanovništva u to vrijeme stavljeno je na zatvaranje. Zatvaranje je dovelo do ozbiljnih ekonomskih posljedica i blokada. Do blokada je došlo zbog "gospodarskog usporavanja" tijekom 2019., što je uzrokovalo stagnaciju burze, i potrošnje širom svijeta.

Pad globalne burze 2020. započeo je 20. veljače 2020. Od 24.02.2020. – 28.02.2020. burze širom svijeta izvijestile su o najvećim jednotjednim padovima od financijske krize iz 2008. godine. Tržišta početkom ožujka, 2020. postala su jako nestabilna, sa velikim promjenama i snažnim kontrakcijama, kao i posljedica korona virusa pandemije 2019-2020.

Pandemija je imala velike posljedice od širenja bolesti i nastojanja da se karantenira. COVID-19 se proširio čitavim svijetom te je utjecao na zastoj u proizvodnji, ali i opskrbi u sektoru usluga. Smatra se ključnom za izazivanje recesije. Nastala pandemija imala je negativan utjecaj na industriju, te je bila jedan od ključnih uzroka pada burze i rezultirala je suzbijanjem društvenih sloboda i kretanja. MMF je izvjestio 2019. godine da svjetska ekonomija prolazi kroz sinkronizirano usporavanje u koje je ušlo najsporijim tempom od velike financijske krize. Mnoge države su započele sa programima pomoći tvrtkama kako bi se lakše prebrodila netipična ekonomska kriza.

6.1 Pandemija COVID-19 i utjecaj na gospodarstvo i mjere za ublažavanje krize u RH

Početak pandemije je proglašen u ožujku, 2020., te ima ogroman utjecaj na društvo i gospodarstvo. Ograničeni su društveni kontakti koji za posljedicu imaju smanjenje broja oboljelih i stope smrtnosti od COVID-19, te se na taj način osigurava funkcioniranje zdravstvenog sustava.¹⁰⁰ Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) proglasila je 11.03.2020. globalnu pandemiju i od tada je svijet u izvanrednom stanju tj. stanju "novog normalnog".¹⁰¹ Većina država je uvela "lock down" (zaključavanje), mjere ograničene mobilnosti ljudi i "zaključavanje" određenih ekonomskih djelatnosti.

Popis mjera u Republici Hrvatskoj¹⁰²

- Zabrana okupljanja – uvedena je zabrana okupljanja većeg broja ljudi kako bi se smanjio rizik od širenja virusa. Broj dopuštenih ovisio je o epidemiološkoj situaciji.
- Zatvaranje škola, uvođenje online nastave
- Ograničena putovanja – to je uključivalo ograničenja prelaska granice, karantena za putnike, testiranje prije putovanja
- Obaveznost nošenja maski u zatvorenim prostorijama i javnim prijevozima, i mjestima gdje nije moguće držati fizičku udaljenost.
- Fizička udaljenost - najmanja 1,5 m između ljudi kako bi se smanjio rizik od širenja virusa.
- Online posao/rad od kuće – u cilju smanjenja kontakta, mnoge tvrtke su prešle na rad od kuće.
- Zatvaranje objekata poput restorana, kafića, teretana, kina, muzeja
- Ograničenje radnog vremena objektima koji su bili otvoreni
- Testiranje i praćenje kontakta – masovno testiranje, a zatim praćenje kontakta
- Cijepljenje – Hrvatska je provela kampanju cijepljenja protiv COVID-19. Cijepljenje je bilo dobrovoljno i preporučeno od strane zdravstvene vlasti.

¹⁰⁰ Kunji, Ž., Stojanović, S.: Pandemija Covid – 19: Utjecaj na gospodarstvo i mjere za ublažavanje krize u Republici Hrvatskoj, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/382178>, 25.06.2023., 11:16

¹⁰¹ Isto

¹⁰² Isto

Nakon pandemije, gospodarstvo se otvorilo. Ponovo pokretanje i otvaranje gospodarstva potaknulo je oporavak globalne potražnje, što je dovelo do povećanja cijena energenata na svjetskom tržištu. Od sredine 2020. godine povećale su se cijene i drugih sirovina (žitarica, uljarica, drva, metala). Prethodno visoka inflacija je zabilježena 2008., zbog poskupljenja energenata i drugih sirovina na svjetskom tržištu. Inflacija potrošačkih cijena potkraj 2021. godine znatno se povećala, što je osobito bilo vidljivo na računima za gorivo i prehrambenim proizvodima. Povećanje inflacije posljedica je tri faktora. Povećanje uvezene inflacije, točnije porast cijena sirovina i industrijskih proizvoda na svjetskom tržištu, oporavak domaće osobne potrošnje, što je potaknulo domaće proizvođače i trgovce da porast troškova stave na kupce, i na kraju statistički razlog jer se tekuće cijene uspoređuju s cijenama godinu dana prije, tj. potkraj 2020. godine, a koje su bile smanjenje zbog tržišnih poremećaja uzrokovanih pandemijom i zatvaranjem gospodarstva.¹⁰³

Poteškoće u lancima opskrbe uzrokovale su nestašice određenih proizvoda (npr. poluvodiča). Na rast inflatornog pritiska utjecale su i rast troškova u pomorskom prijevozu, osobito na linijama iz azijskih zemalja prema Europi. Na rast cijena prehrambenih sirovina utjecale su i nepovoljne vremenske prilike (suše, poplave, mraz) koje su se odrazile na prinose pojedinih kultura. Ubrzanje inflacije u 2021. godini je globalni fenomen. Tijekom posljednjih godina inflacija u Hrvatskoj bila je slična prosjeku europodručja, a to se nastavilo i u 2021. godini. Hrvatska je velikom dijelu ovisila o kretanjima inflacije u europodručju. Usluge koje manje zavise o energentima, nisu bilježile toliko rast cijena, jer one više zavise o potražnji koja se oporavlja, i vraća na predpandemijske razine. Ako gledamo prosinac 2021., cijene roba su rasle 6,7% a usluga samo 1,7%.

Od svih do sada ekonomskih kriza, COVID – 19 kriza je u sebi sadržala četiri šoka: šok ponude, šok potražnje, pad očekivanja i rast neizvjesnosti, šok brzih loših mjera.¹⁰⁴ Šokovi se međusobno cirkularno nadopunjuju i generiraju negativnu spiralu. Prva tri šoka su izvjesna, a četvrti je potencijalni (loša procjena, manjkave mjere, neznanje o budućnosti, nepovjerenje u vlast i nositelje ekonomske politike).

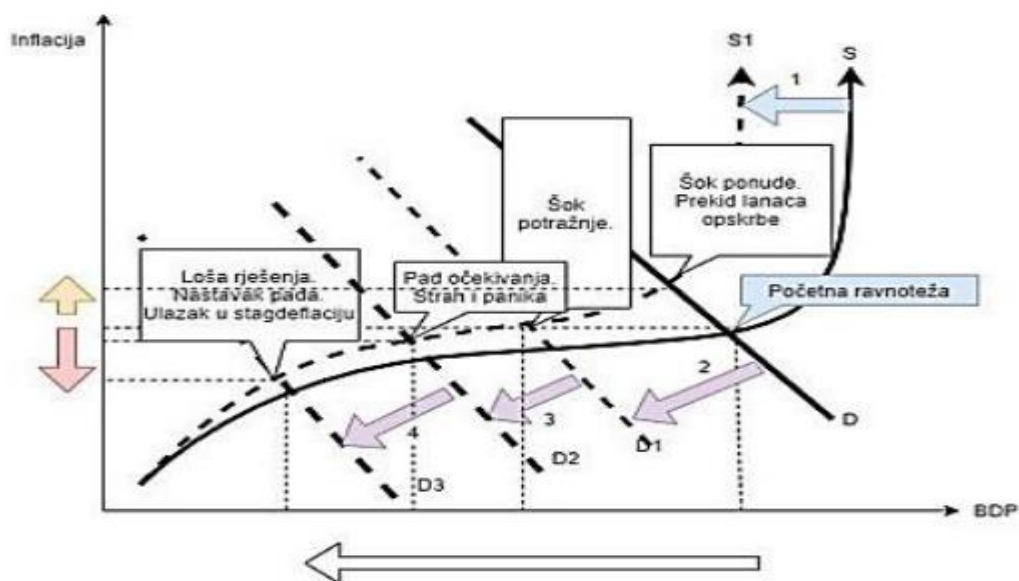
¹⁰³ Kunji, Ž., Stojanović, S.: Pandemija Covid – 19: Utjecaj na gospodarstvo i mjere za ublažavanje krize u Republici Hrvatskoj, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/382178>, 25.06.2023., 11:16

¹⁰⁴ Čavrak, V.: Makroekonomija krize COVID-19 i kako pristupiti njenom rješavanju, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/343894>, 26.06.2023., 15:45

Na slici 5. prikazan je ekonomski model nastanka ekonomske krize u vrijeme pandemije COVID-19. Zdravstveni šok je inicijalni šok, koji inicira šok ponude jer se zbog poduzimanja zdravstvenih mjera zaštite prekidaju lanci proizvodnje i opskrbe. Pojačano se troše zalihe, što dovodi do sloma ponude. Zbog nastupa velikog broja smrtnih slučajeva, pojavljuje se strah, panika, strah i neizvjesnost, što dovodi do pada potrošnje i prekida investicija. Pad potražnje uvjetuje pad novčanih tokova poduzeća što dovodi do straha od bankrota. Poduzeća su se u početku od bankrota štitila otpuštanjem radnika, što dovodi do rasta nezaposlenosti. To slijedom dovodi do pada prihoda kućanstava s nezaposlenim osobama te povećava opseg "loših kredita" i nemogućnost otplate kredita. Dovodi se u opasnost financijski sustav koji je izložen većem riziku i smanjuje se kupovna moć kućanstava što dovodi do daljnjeg pada potražnje. Ovo dodatno povećava strah i neizvjesnost pa ulazimo u novi dublji negativni krug petlje: dodatni pad potrošnje, pad proizvodnje i zaposlenosti, pad prihoda poduzeća i kućanstava i tako se negativna petlja multiplicira. U slučaju COVID-19 krize predviđen je problem s značajnim padom BDP-a i deflacijom, što se vidi na slici, a tek u drugoj fazi kad se gospodarstva počinju oporavljati moguće je da se dogode lagani inflacijski pritisci (jer obnova ponude može imati drugačiji vremenski profil od obnove potražnje).

Zbog potrebe brzog i opsežnog fiskalnog odgovora na krizu sasvim je izvjesno bilo da će javni dug i proračunski deficit porasti značajno iznad uobičajenih razina i postavljenih limita bez početnih inflacijskih pritisaka ali dug koji će se stvoriti i dalje ostaje dug. Sve navedeno upućuje na očekivanje najgore moguće i do sada neviđene kombinacije, kriza s obilježjem stagdeflacije i visokog javnog duga.

SLIKA 5: AS-AD MODEL KORONA ŠOKA

Izvor: Čavrak, V.: Makroekonomija krize COVID-19 i kako pristupiti njenom rješavanju, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/343894>, 26.06.2023., 15:45

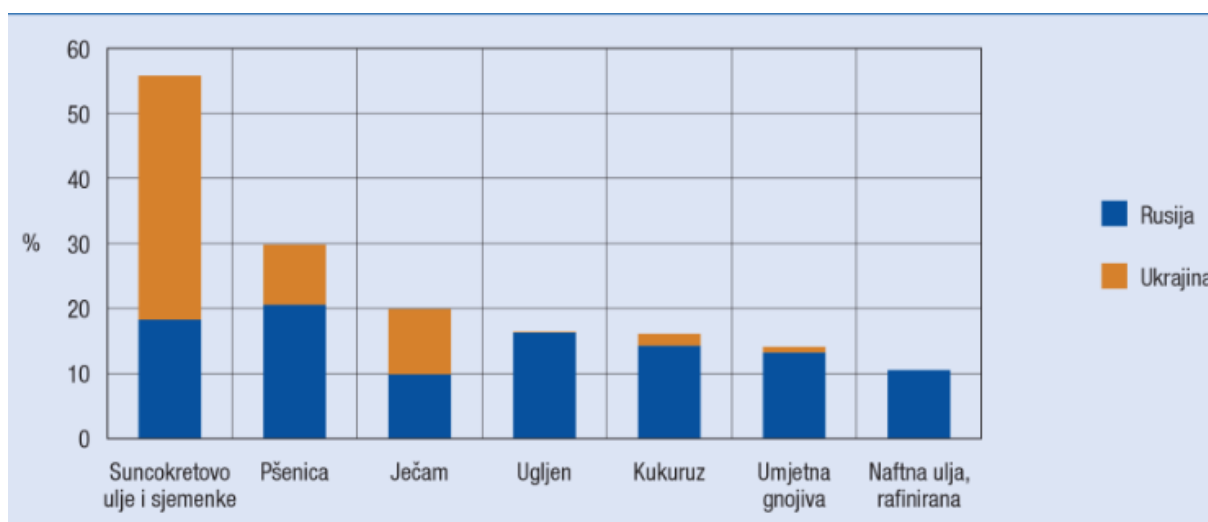
6.2 Rat u Ukrajini – posljedica na inflaciju

Rusija je 24. veljače 2022. godine pokrenula masovnu invaziju na Ukrajinu. Ruska invazija se nadovezala na tendenciju rasta inflacije potrošačkih cijena koju mnoge zemlje bilježe. Hrvatsko gospodarstvo nije snažno bilo izloženo učincima ruske agresije na Ukrajinu, obzirom na ograničene trgovinske i financijske veze Hrvatske s tim zemljama. Cijene plina na europskom tržištu porasle su nekoliko mjeseci prije početka rata, kao odraz slabije opskrbe plinom, naročito iz Rusije, i niže razine zaliha. Sukob je povećao pritiske na rast cijena nafte, poskupjele su i određene prehrambene sirovine te pojedini metali kojima Rusija i Ukrajina opskrbljuju svjetsko tržište.

Od kraja veljače 2022. poskupio je niz sirovina, osobito prehrambenih kojima Rusija i Ukrajina opskrbljuju svjetsko tržište. Rusija i Ukrajina imaju važnu ulogu kao veliki proizvođač i izvoznik suncokreta, točnije suncokretovog ulja, pšenice, ječma, kukuruza, ugljena i nafte kao

energenata, kao i umjetnih gnojiva koja su važna ulazna komponenta za proizvodnju brojnih prehrambenih proizvoda.¹⁰⁵

SLIKA 6. UDIO RUSIJE I UKRAJINE U SVJETSKOJ OPSKRBI IZABRANIH SIROVINA

Izvor: HNB – Utjecaj rata u Ukrajini na inflaciju potrošačkih cijena, preuzeto sa https://www.hnb.hr/javnost-rada/rat-u-ukrajini/html/-/asset_publisher/lwOTLx5fWZDC/content/utjecaj-rata-u-ukrajini-na-inflaciju-potrosackih-cijena

Smanjena ponuda zbog ratnih zbivanja povećala je cijene prehrambenih sirovina na svjetskom tržištu. Rusija eksploatira velika ležišta metalnih ruda te opskrbljuje veliki broj zemalja željezom, čelikom i obojenim metalima. Smanjena ponuda sirovina zbog sankcija, koje su otežale trgovinu i platni promet s Rusijom, kao i zabrane izvoza pojedinih sirovina iz Rusije, snažno su utjecali na povećanje cijene metala na svjetskom tržištu nakon početka rata.

Cijena sirovina na svjetskim tržištima povezana s ratom jako se odrazila na inflaciju potrošačkih cijena diljem Europe, pa tako i na hrvatsko gospodarstvo. Porast cijena nafte za 2022.godinu se neposredno nakon početka ruske invazije na Ukrajinu udvostručio (s 25% na

¹⁰⁵ HNB – Utjecaj rata u Ukrajini na inflaciju potrošačkih cijena, preuzeto sa https://www.hnb.hr/javnost-rada/rat-u-ukrajini/html/-/asset_publisher/lwOTLx5fWZDC/content/utjecaj-rata-u-ukrajini-na-inflaciju-potrosackih-cijena, 25.07.2023., 18:50

50% rasta na godišnjoj razini), a ubrzao se i očekivani porast cijena ostalih sirovina (s 0% na 11% rasta na godišnjoj razini).¹⁰⁶

Povećanjem cijena energenata, sirovina i prehrambenih sirovina na svjetskom tržištu različitim tempom se prelijevaju na inflaciju potrošačkih cijena diljem Europe. Rast cijena nadovezao se i ojačao tendenciju ubrzavanja inflacije koja je započela zbog problema u opskrbnim lancima, te porasta potražnje zbog ponovnog otvaranja gospodarstva.

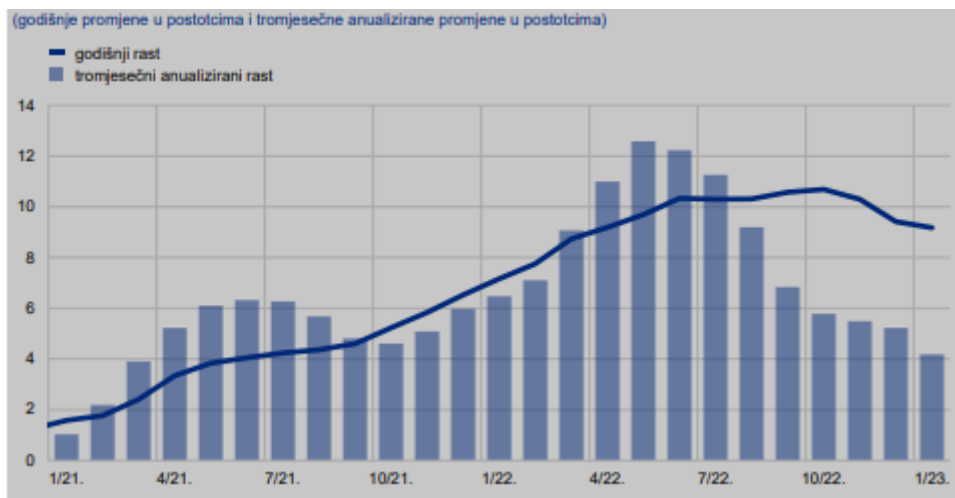
Zaista, cijena nafte je značajno porasla, opskrba plinom je postala neizvjesna, sirovinski izvori (ukrajinski zbog rata i ruski zbog sankcija) postali su nedostupni, prekinuti su dobavni lanci, pa i dio prometnih pravaca. Proizvođači nisu pitali koliko što stoji. Već u svibnju Hrvatska je imala dvoznamenkasti rast cijena i ušla u zonu galopirajuće inflacije. Cjenovni pritisci u globalnom gospodarstvu su i dalje izraženi. Globalna inflacija mjerena indeksom potrošačkih cijena je smanjena. U ljeto 2022., nakon najviše razine potrošačkih cijena, zbog sve manjih poremećaja u opskrbi, cijena energije pada.

Godišnja ukupna inflacija mjerena indeksom potrošačkih cijena u državama članicama Organizacije za gospodarsku suradnju i razvoj (OECD) blago se smanjila na 9,2 % u siječnju 2023. s 9,4 % u prethodnom mjesecu. Zamah ukupne inflacije mjerene indeksom potrošačkih cijena naglo slabi zbog pada cijena energije.¹⁰⁷

¹⁰⁶ HNB – Utjecaj rata u Ukrajini na inflaciju potrošačkih cijena, preuzeto sa https://www.hnb.hr/javnost-rada/rat-u-ukrajini/html/-/asset_publisher/lwOTLx5fWZDC/content/utjecaj-rata-u-ukrajini-na-inflaciju-potrosackih-cijena, 25.07.2023., 18:50

¹⁰⁷ Hrvatska narodna banka, https://www.hnb.hr/documents/20182/4560701/h-pregled-ekonomskog-biltena-esb_2-2023.pdf/64d376a1-a1ee-c83a-ed7e-8673d9ddb8a, 25.07.2023., 17:45

SLIKA 7: INFLACIJA MJERENA INDEKSOM POTROŠAČKIH CIJENA NA PODRUČJU OECD-A

Izvor: HNB, preuzeto sa https://www.hnb.hr/documents/20182/4560701/h-pregled-ekonomskog-biltena-esb_2-2023.pdf/64d376a1-a1ee-c83a-ed7e-8673d9ddb8a, 25.07.2023., 17:45

Cijena nafte pada na globalnoj razini, a cijene plina u Europi su naglo pale, iako su se i dalje zadržale daleko iznad razina prije rata u Ukrajini.¹⁰⁸

6.3 Uvođenje Eura u Hrvatsku

Euro (€) je trenutno službena valuta 20 od 27 država članica EU-a, koje zajedno čine eurozonu, a koja se službeno naziva europodručje.¹⁰⁹ Svaka država članica samostalno odlučuje kada će započeti postupak uvođenja eura. Euro je jedinica valute koja se dijeli na stotinu centa.¹¹⁰ Uvođenje eura kao službene valute plaćanja u Hrvatskoj predstavljalo je pitanje vremena, kao i pridruživanju Schengenskom prostoru.¹¹¹ Bila su to navedena dva cilja koja pridonose dubljoj integraciji Hrvatske Europskoj uniji. Uvođenje eura predstavlja dio hrvatskog

¹⁰⁸ Hrvatska narodna banka, https://www.hnb.hr/documents/20182/4560701/h-pregled-ekonomskog-biltena-esb_2-2023.pdf/64d376a1-a1ee-c83a-ed7e-8673d9ddb8a, 25.07.2023., 17:45

¹⁰⁹ https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/euro/countries-using-euro_hr

¹¹⁰ Komljenović Mahović, M., Lulić Stipetić, J. : Uvođenje eura kao službene valute u Hrvatskoj, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/412536>, 13.09.2023.,22:59

¹¹¹ <https://kamatnestope.com/uvodenje-eura/> - Uvođenje eura, sve što trebate znati o novoj valuti i inflaciji

Ugovora u pristupanju Europskoj uniji. Hrvatska je visoko eurizirana zemlja, ne samo temeljem kredita hrvatskih građana koji su u velikom postotku devizni krediti i krediti uz valutnu klauzulu, već i u štednji koja je u eurima ili je valutnom klauzulom vezana za euro. Također, veliki broj turista dolazi iz eurozone, te se veliki dio robnog izvoza Hrvatske obavlja s članicama eurozone. Prije prelaska na euro više od 80% svih hrvatskih trgovaca na malo, supermarketa i trgovina mješovitom robom pristupilo je Etičkom kodeksu.¹¹² Cilj tog dobrovoljnog kodeksa je osigurati stabilnost cijena roba i usluga te pomoći svim poduzećima da točno preračunaju i prikažu cijene (dvojni iskaz cijena, u eurima i kunama), bez neopravdanih povećanja. Etički kodeks je važan dodatni instrument koji omogućuje hrvatskoj tržišnoj inspekciji da provodi inspekcije cijena i eventualno kažnjava prijestupnike.

Temeljem članka 6. Zakona u postupku uvođenja eura kao službene valute u Republici Hrvatskoj primjenjuju se određena načela:¹¹³

- Načelo zaštite potrošača – preračunavanje cijena i drugih novčanih iskaza vrijednosti provodi se bez naknade a potrošač ne smije biti u financijskom nepovoljnom položaju nego što bi bio da nije euro uveden.
- Načelo zabrane neopravdanog povećanja cijena – odnosi se na sve poslovne subjekte, kreditne institucije, pružatelje financijskih usluga kao i tijela javne vlasti, da se pri uvođenju eura ne povećaju cijena robe ili usluge prema potrošačima bez opravdanog razloga.
- Načelo neprekidnosti pravnih instrumenata – prema kojem postupak uvođenja eura ne utječe na valjanost postojećih pravnih instrumenata u kojima se navodi kuna,
- Načelo učinkovitosti i ekonomičnosti – zahtijeva da se svi postupci pri uvođenju eura i sve aktivnosti koje proizlaze iz toga, provode na način da se osigura što jednostavnije postupanje.
- Načelo transparentnosti i informiranosti – prema kojem sve informacije o uvođenju eura trebaju biti jasne, razumljive, dostupne, čitljive, i vidljive.

¹¹² Europska komisija, Izvješće komisije europskom parlamentu, vijeću, Europskoj središnjoj banci, europskom gospodarstvu i socijalnom odboru regija, Uvođenje eura u Hrvatskoj, Bruxelles, 30.03.2023., preuzeto sa https://euro.hr/wp-content/uploads/2023/07/CELEX_52023DC0341_HR_TXT.pdf, 15.09.2023.,18:50

¹¹³ Komljenović Mahović, M., Lulić Stipetić, J. : Uvođenje eura kao službene valute u Hrvatskoj, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/412536>, 13.09.2023.,22:59

Hrvatska je ušla u europodručje 01.01.2023. Fiksni tečaj konverzije je 7,53450 HRK = 1 €. ¹¹⁴

Mnogi građani povezuju trenutnu inflaciju sa uvođenjem eura. Prema posljednjim podacima eurostatističara, godišnja stopa inflacije u Hrvatskoj u svibnju iznosila je 8,3 posto. Više od prosječne inflacije u eurozoni, koja je u svibnju iznosila 6,1 posto, kao i od one na razini EU koja je iznosila 7,1 posto. ¹¹⁵

Stopa inflacije u Hrvatskoj veća je od one u većini drugih članica eurozone. Veću inflaciju od Hrvatske u svibnju u eurozoni je imala samo Austrija 8,8 posto, Litva, 10,7 posto Estonija, 11,2 posto, Latvija 12,3 posto i Slovačka 12,8 posto, pokazuju podaci sa Eurostata.

Inflacija koja je nastala u Hrvatskoj se ne može poistovjećivati sa uvođenjem eura. Dio trgovca je na početku procesa uvođenja jedinstvene europske valute zaokruživao cijene na više i time su pridonijeli rastu cijena. Inflacija u Hrvatsku je uvezena, točno posljedica je visoke inflacije s kojom se suočava cijela Europa i svijet. Prema Eurostatu, dinamika rasta cijena u Hrvatskoj kao i Europi je malo usporila.

Inflacijski vrhunac zabilježen je u studenom prošle godine, dok je valuta plaćanja bila još kuna. Tada je godišnja inflacija prema Eurostatu bila 13 posto. Od tada inflacija usporava, iako je bila najveća u posljednjih tridesetak godina. Godišnja stopa inflacije u Hrvatskoj u prosincu prošle godine iznosila je 12,7 posto. U siječnju ove godine, u mjesecu u kojem je Hrvatska uvela euro, iznosila je 12,5 posto, u veljači 11,7 posto, u ožujku 10,5 posto, a u travnju je ponovo postala jednoznamenakasta i tada je iznosila 8,9 posto.

Dio članica EU koje nisu uvele euro i dalje imaju znatno veću inflaciju i od Hrvatske i od eurozone u cjelini. Godišnja stopa inflacije u Češkoj i Poljskoj u svibnju iznosila je po 12,5 posto a u Mađarskoj čak 21,9 posto.

Skup život u Hrvatskoj posljednjih mjeseci postao je još skuplji (obzirom na razinu plaća). Ishod bi bio isti i da nije uveden euro, i to samo iz razloga što povećanje cijena hrane i (donedavno) energenata na svjetskom tržištu pojačavaju porast cijena koje su počela rasti još završetkom korona krize

Rast cijena bio bi neizbježan i da je kuna ostala hrvatska valuta, o čemu svjedoče i primjeri zemalja koje nisu uvele euro, i imaju čak i veću inflaciju od Hrvatske.

¹¹⁴ Europska centralna banka, <https://www.ecb.europa.eu/euro/changeover/croatia/html/index.hr.html>, 15.08.2023., 14:00

¹¹⁵ Euractiv, <https://euractiv.hr/gospodarstvo/a2815/Hrvatska-1.-srpnja-obilježava-i-pola-godine-clanstva-u-eurozoni-i-Schengenu.html>, 29.08.2023., 17:45

Hrvatska je ulaskom u eurozonu postala dijelom jednog od najvećih monetarnih područja u svijetu i to kao njegova najmlađa, 20.članica. Turisti koji iz ostalih članica eurozone dolaze na odmor u Hrvatsku ne moraju više mijenjati valutu, kao što ni hrvatski turisti više ne moraju mijenjati novaca kad putu u Sloveniju, Austriju, Njemačku, Italiju, Francusku, Španjolsku,

7 ZAKLJUČAK

Najbolju ocjenu stabilizacijskog programa i uspješnosti hrvatskog gospodarstva dala je analiza šest temeljnih karakteristika heterodoksnog stabilizacijskog programa temeljenog na tečaju, te koliko su ostvareni glavni ciljevi Stabilizacijskog programa iz listopada 1993. Kao i kod drugih heterodoksnih programa temeljenih na tečaju, inflacija u Hrvatskoj je brzo smanjena i stavljena u granice do 5 posto. U 1994. godini nakon uvođenja programa pojavila se deflacija. Na taj način su stvoreni nužni preduvjeti za dugotrajnu stabilnost cijena. Nakon uvođenja stabilizacijskog programa gospodarske aktivnosti su rasle od 1994. do 1997. U drugoj polovici 1998. kratko se pojavila recesija, da bi do 2000. godine hrvatsko gospodarstvo ostvarilo rast, ali po manjim stopama nego u prve tri godine stabilizacijskog programa. Gospodarstvo se kretalo u pozitivnom smjeru, ali stope rasta su nedovoljne za veći i vidljiviji gospodarski oporavak ili tada dostizanje zemalja u EU. Kuna je nakon uvođenja programa u razdoblju do 1999. godine deprecirala, a nakon 2000. godine aprecirala, što je destimuliralo izvoz a stimuliralo uvoz. Došlo je do pogoršanja vanjskotrgovinske bilance i bilance plaćanja na tekućem računu (kao i u slučajevima drugih zemalja koje su primjenile heterodokсни stabilizacijski program). Nominalne kamatne stope su opadale. Zbog pogoršanja bilance tekućih plaćanja i bilance vanjske trgovine došlo je do porasta vanjske zaduženosti svih institucionalnih sektora. Postojala je bojazan krize bilance plaćanja, a to je ujedno bio i najveći HNB-ov problem. Provedena stabilizacijska politika u tranzicijskom razdoblju u Hrvatskoj iza sebe je ostavila visoki trgovinski deficit, visoku zaduženost države te veliku stopu nezaposlenosti. Najvažnije njeno dostignuće bila je niska inflacija, što dokazuje kako je strategija izlaska iz gospodarske krize bila prvenstveno antiinflacijska, ali pritom ne i stabilizacijska, a još manje razvojna. Filozofija ekonomske politike, kojom se uloga države u privredi svodi prije svega na rasprodaju državne imovine, nije ostavljala značajnu ulogu državi u procesu privrednog razvoja. Rasprodajom banaka od kojih su 90 posto u stranom vlasništvu teško se i sporo razvijao realni sektor, jer je bio ovisan o skupim kreditima.

Takvi rezultati ukazuju na lošu procjenu odabira mjera i instrumenata u politici stabilizacije, ali što je još pogubnije i na prevladavanje privatnih interesa odgovornih političkih krugova. Najveći nedostatak je to što su oni ukinuli nacionalno planiranje te se u potpunosti okrenuli lošem neoliberalizmu u trenutku kada za to nije bilo vrijeme. Dokaz tome je i činjenica da je ekonomska situacija u Hrvatskoj lošija i netransparentnija u odnosu na druge srednjoeuropske države koje su također prolazile tranzicijsku fazu.

Republici Hrvatskoj potrebna je promjena ekonomske filozofije, novi koncept razvitka koji će loše pokazatelje stanja hrvatskog gospodarstva, brzim i efikasnim mjerama vratiti na pravi put. Ekonomska teorija poznaje takve mjere i strategije koje omogućuju razvoj i prosperitet države. Dobit mira koju je Hrvatska počela ubirati 1996. godine je dobro koje ima svoju cijenu. Kolika će ta cijena biti ovisi o našoj današnjoj organizaciji i spremnosti da prihvatimo tržište kao konačni kriterij ekonomskog života. Prestanak rata i povećanje sigurnosti, uz priljev kapitala i širenje dostupnih tržišta, donosila je relativno visoke stope gospodarskog rasta u bližoj budućnosti. Ostaju problemi dugoročnijeg karaktera koji nisu zanemarivi. Smanjenje udjela države u bruto domaćem proizvodu, uravnoteženi proračun, stimulatívni i manji porezi, brža privatizacija, restrukturiranja velikih banaka, neefikasnih i prevelikih državnih poduzeća, odgovarajuća pravna legislativa. Navedeni problemi su problemi koje Hrvatska treba inkorporirati pri definiranju politike gospodarskog razvoja. Rješavanje tih problema je preduvjet da se Hrvatska dovede na europsku razinu.

U razdoblju od 2019. do 2023. godine gospodarstvo Hrvatske je bilo pod utjecajem različitih "šokova". Šok prouzročen pandemijom COVID-19, uzrokovao je promjene u ponašanju i u gospodarskim aktivnostima. Zbog mjera zatvaranja gospodarska aktivnost se znatno smanjila. Najače pogođeni sektori krizom su prijevozni sektor i turizam i ugostiteljstvo. Europodručje je pogodio dotad nezabilježen niz negativnih šokova na strani ponude, a koji je prouzročen poremećajima u opskrbnim lancima zbog pandemije. Nastupila je neopravdana invazija Rusije na Ukrajinu, koja je uzrokovala energetska krizu. Troškovi za sve sektore u gospodarstvu su se znatno povećali. I još jedan šok koji je uslijedio bio je ponovo otvaranje gospodarstva nakon pandemije. To je prouzročilo pozitivan šok na strani potražnje. Rast troškova poduzeća prenio se na cijene puno brže i intenzivnije nego u prošlosti. Europodručje se proširilo krajem 2022., te je Hrvatska postala najnovijom državom članicom 1.1.2023., što pokazuje da je euro privlačna valuta koja državama u europodručju pruža stabilnost.

Ovim radom se prikazala ekonomska sfera problema koji su postojali i još postoje u hrvatskom gospodarstvu, bilo zbog tereta prošlosti ili nedostatka vizije napretka. Perspektive koje nisu obrađivane, ali zaslužuju biti analizirane da bi se dobila potpuna istina o razlozima trenutnog stanja hrvatskog gospodarstva, o događajima i odlukama koje se vuku iz prošlosti su pravna, politička i društveno – socijalna problematika.

LITERATURA

1. Knjige

- Anušić, Z., Rohatinski, Ž., Šonje, V.: Put u nisku inflaciju 1994.: Hrvatska 1993 – 1994.
- Babić, M.: Makroekonomski modeli, Narodne novine, Zagreb, 1989.
- Babić, M.: Uvod u analizu i politiku, Informator, Zagreb, 2009.
- Bujas, G.: Stabilizacijom do gospodarskog rasta, Mikrorad, Zagreb, 1996.
- Dragičević, A.: Leksikon političke ekonomije II., Izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Informator, Zagreb, 1991.
- Družić, G.: Nužnost zaokreta ekonomske politike iz procesijske u razvojnu, Ekonomija, listopad, 2006.
- Wasserbauer, B.: Osnove ekonomije II., Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2005.

2. Članci

- Anušić, Z., Rohatinski, V., Šonje, Put u nisku inflaciju 1994., Hrvatska 1993-1994.
- Perišin, I. Strukturni i politički aspekt suvremene inflacije, I. Perišin (ed), Inflacija: Zbirka članaka i studija stranih i domaćih autora, Informator.
- Put u nisku inflaciju: Hrvatska 1993/1994., Zagreb, Vlada Republike Hrvatske, poglavlje II., str. 43
- Rohatinski, Ž., Santini, G.: Ekonomska politika, RIFIN, 1998.
- Santini, G.: 4.listopad 1993.- 4.listopad 2011., preuzeto sa <http://www.rifin.com/rifins-news/1420--4-listopad-1993--4listopad-2011->, 08.03.2019., 11:17
- Staničić, M.: Stabilizacijski program Vlade, ocjene i usporedbe
- Vedriš, Dujišin: : Ekonomska politika u Republici Hrvatskoj, dokumenti – članci – analize: 4. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet, 2005.
- Vlada RH, Provedba Stabilizacijskog programa, Zagreb, listopad, 1993.
- Vojnić, D.: Stabilizacijski program u svijetu ekonomije i politike tranzicije, Informator, Zagreb, 1988.
- Zdunić, S.: Prilog razmatranja politike za smanjivanje cijena, Privredna kretanja i ekonomska politika, br. 12, svibanj – lipanj, HNB, Ekonomski institut, Zagreb.

- Kunji, Ž., Stojanović, S.: Pandemija Covid – 19: Utjecaj na gospodarstvo i mjere za ublažavanje krize u Republici Hrvatskoj, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/382178>, 25.06.2023., 11:16
- Čavrak, V.: Makroekonomija krize COVID-19 i kako pristupiti njenom rješavanju, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/343894>, 26.06.2023., 15:45
- Komljenović Mahović, M., Lulić Stipetić, J. : Uvođenje eura kao službene valute u Hrvatskoj, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/412536>, 13.09.2023.,22:59
- Pola godine od uvođenja eura i ulaska u Schengen: Troškovi života, ali i porasli, ali povećali bi se i da smo zadržali kunu, preuzeto sa <https://euractiv.hr/gospodarstvo/a2815/Hrvatska-1.-srpnja-obiljezava-i-pola-godine-clanstva-u-eurozoni-i-Schengenu.html>, 29.08.2023., 17:45

3. Ostali izvori

- Bečki institut za međunarodne gospodarske studije <http://www.wiiw.ac.at> (14.03.2009.)
- Državni zavod za statistiku <http://www.dzs.hr> (15.08.2007)
- Ekonomski fakultet Zagreb, [www.efzg/dok/MGR/ALKA/ osnove gospodarstva hrvatske/8.Stabilizacija i hrvatska monetarna politika.pdf](http://www.efzg/dok/MGR/ALKA/osnove_gospodarstva_hrvatske/8.Stabilizacija_i_hrvatska_monetarna_politika.pdf), 20.09.2011./14:53.
- Hrvatska narodna banka <http://www.hnb.hr> (21.09.2011.)
- Kobsa, O.: Stabilizacijska politika Hrvatske 1990-2005., preuzeto sa: [www.https://hrcak.srce.hr/33878](https://hrcak.srce.hr/33878), 8.7.2018., 02:00
- Ministarstvo Gospodarstva, rada i poduzetništva Republike Hrvatske <http://www.mingo.hr> (18.05.2014.)
- Svjetska banka - Program mjera za gospodarsku reformu i rast Hrvatske http://site-resources.worldbank.org/INTCROATIA/Resources/reform_volume_1_cro.pdf (13.05.2010.)
- HNB – Utjecaj rata u Ukrajini na inflaciju potrošačkih cijena, preuzeto sa https://www.hnb.hr/javnost-rada/rat-u-ukrajini/html/-/asset_publisher/lwOTLx5fWZDC/content/utjecaj-rata-u-ukrajini-na-inflaciju-potrosackih-cijena, 25.07.2023., 18:50
- Europska središnja banka, Ekonomski bilten, broj 2/2023., preuzeto sa <https://www.hnb.hr/documents/20182/4560701/h-pregled-ekonomskog-biltena-esb-2-2023.pdf/64d376a1-a1ee-c83a-ed7e-8673d9ddb8a>, 25.07.2023., 17:45
- Europska komisija, Izvješće komisije europskom parlamentu, vijeću, Europskoj središnjoj banci, europskom gospodarstvu i socijalnom odboru regija, Uvođenje eura u Hrvatskoj, Bruxelles, 30.03.2023., preuzeto sa https://euro.hr/wp-content/uploads/2023/07/CELEX_52023DC0341_HR_TXT.pdf, 15.09.2023., 18:50
- Godišnje izvješće ESB-a za 2022., preuzeto sa <https://www.ecb.europa.eu/pub/annual/html/ar2020~4960fb81ae.hr.html>, 16.09.2023., 19:30

POPIS TABLICA

Tablica 1: Zemlje u tranziciji – rast bruto domaćeg proizvoda, 1991-1995.	36
Tablica 2: Zemlje u tranziciji:promjena indeksa potrošačkih cijena od 1991-1994.	39
Tablica 3: Robna razmjena s inozemstvom u 1995.godini	49
Tablica 4 : Državni proračun 1996.....	51
Tablica 5 : Stopa rasta BDP – a	55
Tablica 6 : Struktura uvoza izražena u postocima [posto]	56

POPIS ILUSTRACIJA

Slika 1 : Inflacija potražnje.....	10
Slika 2: Inflacija troškova.....	12
Slika 3: Suzbijanje inflacije potražnje	15
Slika 4: Zaposlenost u milijunima	57
Slika 5: AS – AD modul korona šoka.....	65
Slika 6: Udio Rusije i Ukrajine u svjetskoj opskrbi izabranih sirovina.....	66
Slika 7: Inflacija mjerena indeksom potrošačkih cijena na području OECD-a	68